

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO
HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA
U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

UČITELJ STRUKOVNOG TRŽAJA U KORČULI.

God. VI. SV. I. i 2.,

„Starohrvatska Prosvjeta“ izlazi četiri puta na godinu najmanje na dva tiskana arka. Predbrojba za nečlanove u monarkiji iznosi 8 kruna, a u inozemstvu 9 kruna ili 9 franaka. Predbrojba, knjige i listovi šalju se upraviteljstvu društva u Kninu, a starinarske vesti, rukopisi i slike za časopis uredniku u Korčulu.

U KNINU 1901.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DRONIČKA TISKARA I. ZAGREB.

SADRŽAJ

(Sommaire.)

	Str. (Pag.)
1. Ostaneci starinske crkve i groblja u Gornjim Koljanima kod Vrljke. (Sa slikama.) F. Radić. <i>Restes d'une ancienne église et cimetière à Gornji Koljani près de Vrljka. (Avec illustr.) F. Radić</i>	3
2. Još o hrvatsko-bizantijskom slogu. F. Radić. <i>Encore sur le style croate-bisantine. F. Radić.</i>	12
3. Sredovječna crkva Sv. Ivana Krstitelja u Bolu na otoku Braču. (Sa slikama.) F. Radić. <i>Une petite église du moyen-âge de St. Jean Baptiste à Bol sur l'île de Brač. (Avec illustr.) F. Radić</i>	24
4. Popis naušnica (ukosnica, mingjuša) „Prvoga muzeja hrvatskih spomenika“ u Kninu. (Sa slikama.) O. L. Marun. <i>Inventaire des boucle d'oreilles du „Premier musée des monuments croates“ à Knin. Par le P. Louis Marun. (Avec illustr.)</i>	26
5. Sredovječne crkvice oko Selca na otoku Braču. (Sa slikama.) F. Radić. <i>Petites églises du moyen-âge dans les environs de Selce sur l'île de Brač. (Avec ill.) F. Radić</i>	34
6. Župna crkva Sv. Martina u Pridrazi kod Novigrada. (Sa slikama.) F. Radić. <i>Église paroissiale de St. Martin à Pridraga près de Novigrad. (Avec illustr.) F. Radić</i>	42
7. Starohrvatska crkva Sv. Petra u Kuli Atlagića kod Benkovca. (Sa slikom.) F. Radić. <i>Église ancienne-croate de St. Pierre u Kula-Atlagić près de Benkovatz. (Avec une illustr.) F. Radić</i>	49
8. Bibliografija. Uredništvo. <i>Bibliographie. La Rédaction</i>	54
9. Razne vesti. Uredništvo. <i>Notices diverses. La Rédaction</i>	59

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO

HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

GODINA VI. SV. 1. i 2.

U KNINU 1901.
NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Ostanci starinske crkve i groblja u gornjim Koljanima kod Vrlike.

(Sa slikama.)

(Nastavak i svršetak. Vidi god. V. Br. 3—4.)

Kovinski predmeti nadjeni u grobovima pred crkvinom u vinogradu Petra Žukele.

A. Tri vrsti gvozdениh ostruga, koje su svekolike mnogo oštećene hrdjom.

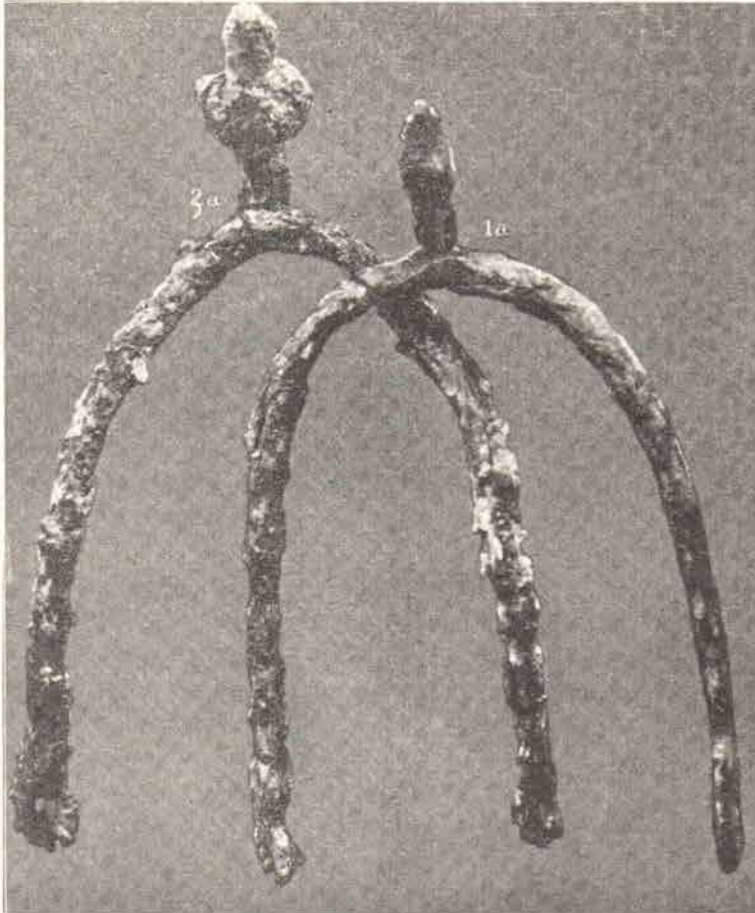
Dvie ostruge sa kracima u jednoj ravnini i istoga kalupa.

I. Ostruga br. 1 a. Ukupna joj duljina iznosi 11 cm., otvor medju kracima 8·8 cm. Šiljak joj je dug 2·5 cm. skovan od istog komada s cielom ostrugom. Pri peti je luk polukruzan. Presjek krakovâ sličan je kružnu odsječku. Krajevi su jim spljoštени u pločice, od kojih se je sačuvala tek polovica one na lievom kraku. Duga je 1·6 cm., a polovina joj je široka 1 cm. Na njoj je sačuvana hrdjom sad pokrivena uzdužna ušica s gornje strane kraka. Šiljak ima debelom hrdjom pokriven vrat, te nešto udebljao vrh. Visina ostruge, u petnjaku 8 mm., pri krajnjim pločicama 6 mm., debljina 4 mm., dotično 2 mm.

II. Ostruga br. 4. (Nije naslikana.) Ukupna duljina 12·5 cm. Otvor medju okomitim pločicama, u koje završuju krajevi krakovâ, 7 cm., ali će bit bio veći, jer je desni krak malo skrivljen put nutrnje strane. Na ovoj, kao i na prvo opisanoj ostruzi, šiljak nije podpuno u njezinoj ravnini, nego se malko podiže iz nje, a dug je 2·5 cm. Kraci svršuju na krajevima u četvorne pločice duge 2 cm., široke 1·4 cm., debele 1·5 mm. Na tim su pločicama probivene dvie usporedne, uzdužne ušice po 1 cm. duge, 1·5 mm. široke za pritvrđenje remena. Luk je polukruzan. Vrat šiljka je dug 1 cm., za njim sledi udebljali dio, koji oštro završuje, ali mu debela hrdja skriva pravi oblik pobočne površine. Sva je prilika da bude bila piramidalna. Kraci su pri pločici visoki 1·2 cm., debeli 3 mm.; u petnjaku je visina ostruge 8 mm., debljina 5 mm.

III. Par ostruga 3 a. Kraci su jim savijeni i ovjesnim smierom u luku koji se mnogo približuje četvrtini kruga; oni se u petnjaku ne sastaju u polukrug, nego sklapaju gotički spljošten luk. Na krajevima krakovâ je po ušica ovjesno probivena kroz vodoravno izradjenu pločicu, dugu 13 mm., široku 8 mm. Same ušice su duge 7 mm., široke 2 mm., za prolaz uzka remencića. U kutu petnjaka je ostruga visoka 11 mm., debela 5 mm. Silna

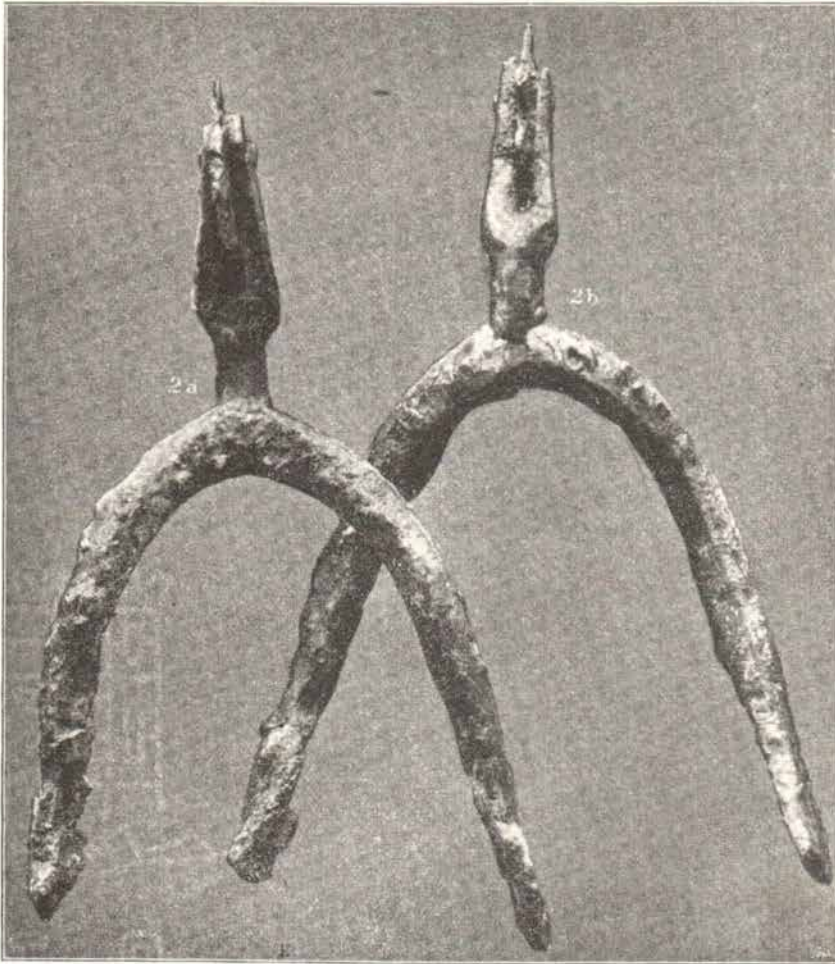
hrdja ne dopušta razabrati pravog oblika presjeka krakovâ, ali je sva prilika da je bio pačetvoran. Kraci su pri ušici visoki 5 mm., debeli 3 mm. U vodoravnom položaju krajeva dvostruko zavijenih krakova ukupna jim duljina iznosi 12·6 cm., otvor medju kracima širok je 7·6 cm. Šiljak je malko nizbrdo nagnut, dug 3·8 cm., od kojih na vrat otpada 12 mm. Po

sred šiljka je krugljica ili poliedar deo 13 mm., dok je slobodan šiljak dug 11 mm. Nadjene su kod Crkvine dne 30. srpnja 1898.

IV. Par ostrugâ 2 a i 2 b. Debelo su obavite hrdjom i zemljom. I njima su kraci i uzgor savijeni na četvrtinu kruga. Ukupna duljina svake ostruge, u vodoravnom položaju krajevâ krakovâ, 13·5 cm. Otvor medju ovjesnim pločicama na krajevima krakova širok je 8·6 cm. Ti krajevi krakova niesu,

kao na ostalim do sad opisanim* ostrugama našeg »Prvog muzeja hrvatskih spomenika«, istosmjerni, već razkrečeni, raznosmjerni. I oni se, kao na prije opisanom paru ostrugâ 3 a, sastaju na spljošten gotički luk pri petnjaku. Pločice na krajevima krakovâ su duge i široke po 2·3 cm., te imaju po dvije uzdužne ušice, koje dijele visinu na tri jednaka diela. Presjek krakovâ je

pakružnica, kojoj je ovjesna velika osovina duga od 8 mm. do 11 mm., mala osovina od 5 mm. do 8 mm. Ove se ostruge bitno razlikuju od svih do sad opisanih vrsti starohrvatskih ostruga i po tom, što jim na petnjaku nije nasadjen prost šiljak, nego mjesto njega štipalica, u kojoj se ovjesno

* Vidi „Starohrvatska Prosvjeta“ God. II, Br. 1, str. 4—9; Br. 2, Tab. II, str. 77; Br. 3, str. 144; God. III, Br. 1, str. 35 i 38; Br. 3 i 4, str. 103; God. IV, Br. 2, str. 60 i 61.

vrti, poput čekrka na bunaru, trakasta zvjezdica. Štipalica je nizbrdo nagnuta duga 5·6 cm., skupa s vratom koji je dug 14 mm. Sama je štipalica duga 3·2 cm., visoka 1 cm., široka od 12 mm. pri vratu, do 9 mm. pri kraju. U štipalici se vrti oko vodoravne osovine u jednoj ostruzi šestero- u drugoj sedmerotraka zvjezdica od 3 cm. u promjeru, debela oko 3 mm. po sriedi a oštra pri rubu. Traci zvjezdica usječeni su poput istostraničnih u šesterotrakoj, a istokračnih trokutića u sedmerotrakoj. Na ovom se paru ostrugâ opazaju obilati tragovi pozlate, te su još urešene urezanim kolobarićima sa rupicom u središtu. U tim rupicama bili su možda usadjeni kakvi kamenčići, kao granati i slični, ili i kovinske pupice, koje su sve međjutim odpale.

B. Naušnice ili sljepočno prstenje.

I. Par br. 59/1 i 59/2 = 38/a. Veliko, dugoljasto, jajcu ili želudu slično zrno, udjenuto, smierom svoje duljine, na kariki debeloj 2·2 mm., srebrnoj, pozlaćenj. Karika je zavijena u pakružnicu, kojoj je velika osovina duga na jednom komadu 8 cm., na drugom 7·8 cm., mala osovina 6·4 cm. i 6·7 cm. Zrno je dugo 4 cm., široko 2 cm., sastavljeno od četiri komada: dvie u sredini medju sobom sliepljene šuplje polutine i dvie kapice na krajevima. Sredinom je zrno opasano sa dva pasa od upredene dvostruke žice, koji se dotiču. Obadva kraja zrna završuju polukrugljastim kopicama sliepljenim sa želudom. Kapice su duge po 6 mm., a kolobari, u kojima se sastaju s želudom pokriveni su svaki svojim pasom od dvostruke, upredene žice. Vrh svake polukrugljice, kroz koji je provučena karika, urešen je obručicom od upredene dvostruke žice, nad kojim je opet utvrđen oko karike kolobar malih kovinskih pupica. S nutrnje strane tih stožernih kolobarića od upredene dvostruke žice naslanjaju se, u jednakom razmaku, istostranični trokutići, sastavljeni svaki od 10 pomnjivo nanizanih pupica. Isto takova tri trokutića podižu se i sa kolobara od upredene žice, koji pokriva sljubnicu izmedju kapice i želuda, sa vrhovim okrenutim prama prostorim što ostaju medju svaka dva prije opisana trokutića. Površina svakog poluželuda ovako je urešena: Na jednake razmake na njoj su priljubljena tri velika kolobara od debele žice, koji s vanjske strane dopiru do kapice, a s nutrnje ne dosižu do srednjeg pojasa želuda. Ta su tri kolobara iznutra i iz vanka opasana nizom pupica na njih naslonjenih. U sred svakog velikoga je po mali susredištan kolobar od isto debele žice, na kojemu je nasadjeno poveće krugljasto zrno (od 2·5 mm. u promjeru). U tri medjuprostora medju velikim kolobarima i rubom kapice umetnuta su tri mala kolobarića od iste debele žice, kojih se velikih ne dotiču, a dopiru do ruba kapice. Na svakom od tih kolobarića naslonjen je u meridijanom smieru želuda prama nutrnjoj strani po istostraničan trokutić sastavljen od šest pupica. U prostorima

medju velikim krugovima i srednjem pojasu želuda, a na ovom naslonjeni, podižu se sa svake strane, u jednakim razmacima, po tri istostranična trokuta sastavljena od 28 pupića; a u prostorima medju tim velikim trokutima, pojansom i velikom kolobaru, naslonjeni na pojasu, podižu se još i mali istostranični trokutići sastavljeni svaki od 6 pupića. Ima dakle u sve po šest takovih trokutića sa svake strane srednjeg pojasa. Po dva takova mala prama meridijanoj crti simetrično položena trokutića naslonjena su na sdvornjem kolu pupića svakog velikog kolobara, a imaju vrhove okrenute prama vrhovima onih velikih središnjih trokuta.

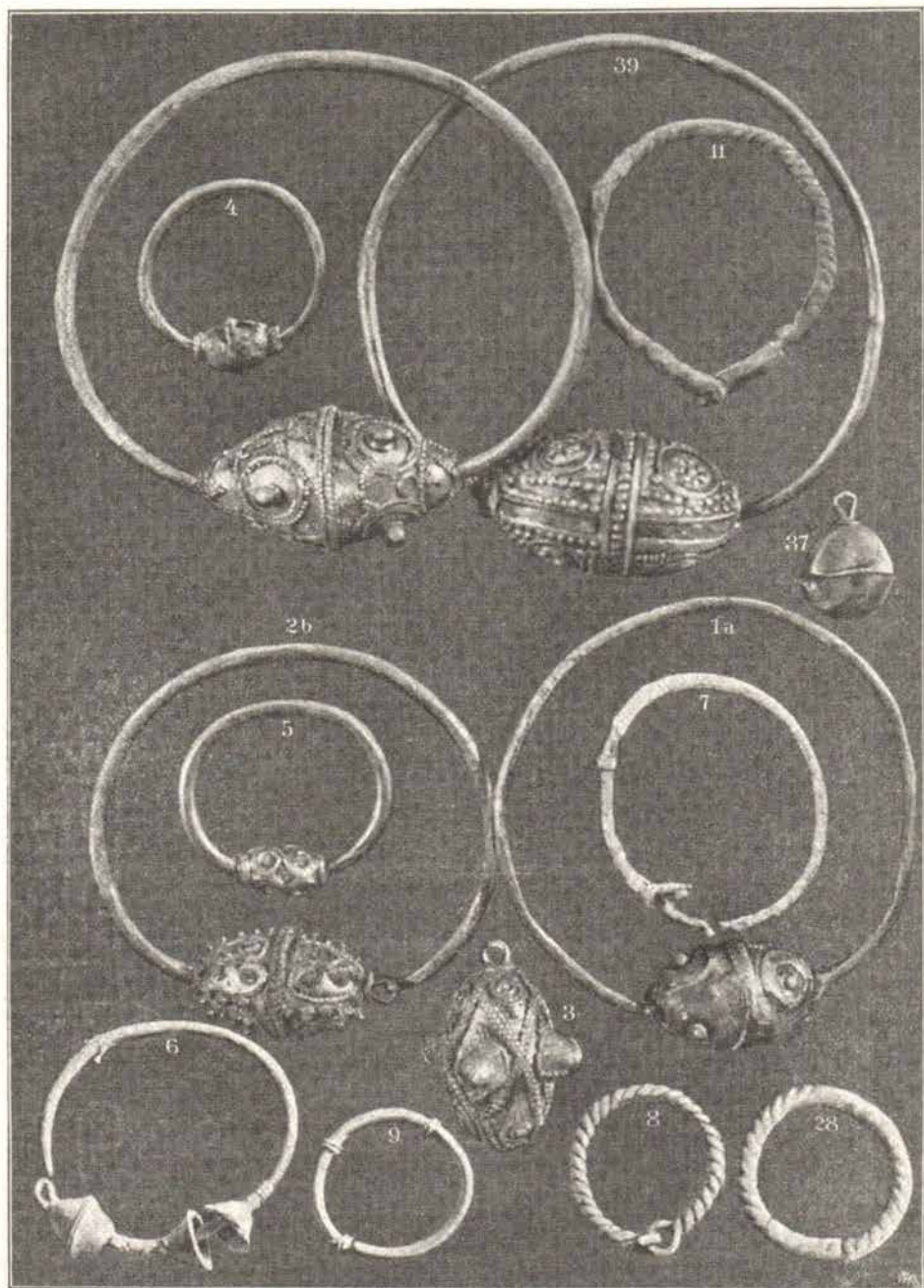
II. Par br. 60/1 i 60/2 = 39. Ovaj je par takodjer srebrn, ali su mu obadva zrna pozlaćena, kao i na prije opisanom paru. Karika je od žice debele 2 mm., savijena je u pakružnicu, kojoj je velika osovina duga 7·7 cm., mala os. 7·1 cm. Na kariki je, smierom duljine, navučeno veliko, dugoljasto jajasto zrno, dugo 3·5 cm., široko 1·85 cm. Sredina zrna je naznačena pojansom nanizanih velikih pupića, koje imaju premjer od 1·2 mm. S jedne i druge strane toga pojasa teku usporedno druga dva od pröste žice, debele $\frac{2}{3}$ mm. Tri meridijana (uzdužna) pojasa diele svako poluzrno na tri jednaka trokutna prostora. Ti uzdužni pojasi sastavljeni su od dvie debele usporedne žice, koje su udaljene jedna od druge po 3 mm. U svakom trokutnom polju je po velik kolobar od debele žice, a u njemu susredištan drugi. Vanjskomu je kolobaru premjer 11 mm., nutrnjemu 7 mm. Središte je naglašeno velikom pupicom, a drugih šest manjih izpunjuju preostali prostor manjega kruga. Mnogobrojne pupice srednje veličine pokrivaju ostale trokutne prostore izvan velikih krugovâ. Oko jedne i druge stožerne rupe, kroz koju prodire karika u zrno, pritvrđen je po kolobar od debele žice, a na njemu kao vratić od pločice, sa zavrâćenim izvanjskim rubom, visok 1·5 mm.

Obadva opisana para sljepočnog prstenja nadjena su dne 20. travnja 1899. Na njihovim zrnima je karika dobro utvrđjena, ali je na jednom tako udešena, da se s jedne strane može izvlačiti i uvlačiti u rupu.

III. Par br. 1/a i 1/b. Ovaj je par u glavnim crtama sličan prvom ovdje opisanomu. I on je od srebra, a zrna su mu pozlaćena. Nego je ovaj par prilično izlizan, ne ima trzkutićâ od pupića, ni polukrugljicâ pri krajevima. Karike su malo da ne okružne, a imaju po 6 cm. u premjeru. Zrna su dugoljasto-jajasta, duga 2·6 cm., široka 1·6 cm. Dva polujajca imaju rubove po sriedi i oko rupâ obrubljene upredenim dvostrukim žicama, tako da je srednji popriečni pojas sastavljen od dva upredena konopca. Na površini svakog polujajca su po tri velika kruga sa malim susredišnjim krugom i velikim na njemu jedrim zrnom. Tri mala kolca od žice nisu pri stožeru, nego u prostorima do srednjeg pojasa. Svaki od tih kolaca opasan je s dvora viencem malih pupića. Karike su debele po 1·9 mm.

IV. Par br. 2/a i 2/b. Karike od žice debele 2·5 mm. su jim pakružne, sa velikom osovinom dugom 6·2 cm., malom 5·7 cm. Karika je s jedne strane dobro utvrđena, a s druge završuje u otanjenu kvačicu, s kojom se prikopčava na okružnu ušicu, kojom završuje drugi kraj zrna. Ta je ušica napravljena od pločice debele $\frac{1}{4}$ mm., a ima u nutrnjem promjeru 2·5 mm. I karika i zrno su srebrni, pozlaćeni. Zrno je dugo 2·6 cm., široko 1·6 cm., jajastog oblika, kao obično, sastavljeno od šupljih dugoljastih kapica. I ono ima po kolobarić od upredene žice na obadva kraja i dva takova, koja mu sačinjavaju srednji popriečni pojas. Svaka je polutina zrna, sa tri meridijanska niza kolutića od upredene žice, na svakomu od kojih sjedi povećana pupica, razdijeljena na tri polja. U svakom nizu ima četiri ili pet kolutića. Svako je polje urešeno sa dva komada upredene žice, koji uputivši se od stožernog kolobarića teku pored niza kolobarića, dopiru do srednjeg pojasa, te se put sredine polja jedan prama drugomu simetrično zakovrćuju svaki u dvie vitice. Zakovrčeni krajevi viticâ nose svaki po pupicu, a jedan mali kolobarić od upredene žice, koji napunja srednji izvanjski prostor nad viticama nosi takodjer pupicu.

V. Br. 3. Zrno od velikog sljepočnog prstena. Ima s jedne strane ušicu za prikopčavanje poput zrnâ u paru opisanu pod br. IV, ali mu je odpala oko 2·5 mm. debela karika. Zrno je dugo 2·8 cm., široko bez dodataka oko 1·3 cm. Oblika je dugoljasto-jajasta, šuplje je kao i ostala do sad opisana, i takodjer po svoj prilici sastavljeno od dvie polutine, kojima se ne razpoznavaju sljubnice. Oko jednog i drugog stožera nasadjen je po kolobar od žice, obkoljen s nutrnje strane pupicama. Dvostruki nizovi sljubljenih pupica sklapaju preko sriede zrna četiri kose četvorine, koje se s vrhovima tupih kutova sastaju na sredini, a vrhovi oštirih kutova okrenuti su jim prama stožerima, te su vezani sa stožernim kolobarima isto takovim nizovima pupicâ u smieru meridijanih crta, tako, da pri krajevima zrna nastaju po četiri druga polja u obliku simetričnih peterokuta. U svakomu od tih peterokuta umetnut je kolobar od žice, koji se dotiče stožernog kolobara pupicâ, a u njemu omanji susredištni, kao podloga povećane pupice. Na vanjskoj obodnici tog kolobarića od žice naslonjen je put srednje strane zrna istostraničan trokutić od šest pupica. Na sred koso-četvornih polja, t. j. baš na srednjem dielu zrna, umetnut je po krug od upredene dvostruke žice, koji obrubljuje sljubnicu polujajaste šuplje kapice podignute na tom mjestu zrna. Na vrhu svakog polujajasca pritvrđena je velika pupica obkoljena kolobarićem od žice na kojem se na jednake razmake naslanjaju tri istostranična trokutića od šest nanizanih pupica. Iz dna polujajajacâ podižu se po njima na jednake razmake druga tri trokutića, ali od 10 nanizanih pupica, kojima vrhovi ostaju u prostorim što ostaju medju dva gornja trokutića. Na krugu koji obkoljuje polujajca, izpunjajuć prostor iz-

među njega i oštrog vrha svake koše četvorine, naslanja se na površini zrna po istostraničan trokutić sastavljen od 6 nanizanih pupica. I ovo je zrno srebrno pozlačeno.

VI. Br. 4. Srebrna naušnica. Karika joj kružna sa 2·7 cm. u premjeru. Na njoj je udjenuto jajasto zrno sastavljeno od dvie šuplje polutine. Zrno je dugo 12·5 mm., široko 8 mm. Preko sriede obkoljeno je pojasom od proste žice; pri svakom kraju zrna je po kolobar od upredene dvostruke žice. Karika, debela 2 mm., pritvrđena je s jedne strane zrna, a na drugom kraju, pri samom vrhu, zera otanjena, ulazi u rupu zrna.

VII. Br. 5. Srebrna naušnica na jedno zrno. Karika debela 2·5 mm., pakružna, sa vel. osov. dugom 3·05 cm., mal. os. 2·8 cm., s jedne strane utvrđena s druge ne, ali i ne otanjena. Ne može se pomisliti, da se je karika uvlačila u rupu, niti je mogla imati za to potrebite gibkosti pri tolikoj debljini. Jedro zrno je dugoljasto jajasto, dugo 12 mm., šir. 6 mm. Ima pri jednom i drugom kraju po kolobar od prilično debele žice. Površina zrna urešena je sa četiri smierom duljine poput naopakog slova *S* savijena komada žice, koji se medjusobom dotiču u zavojicama. Svaka je vitica dvakrat savijena.

VIII. Br. 6. Pakružna karika od tuči, debela 1·5 mm., ima vel. os. dugu 3·8 cm., mal. os. 3·7 cm. Pri jednom je kraju karike ušica, a drugi, otanjen, završuje u kuku za zakopčavanje. Na njoj su udjenuta dva jajasta zrna. Jedno, pri ušici, sastoji od dvie zvonolike šuplje polutine, koje su među sobom slipljene svojim na dvor zavrnutim okrajcima, koji sačinjavaju srednji pojas. Drugo se je zrno razstavilo na svoje dvie polutine, koje pokazuju kako su izdjelane od posve tanke pločice. Na mjestim gdje su zrna navučena, karika je opasana pretankim tračićem od bronzane pločice.

IX. Poput br. 6. bila je sastavljena i naušnica br. 7., ali su joj sačuvani tek ostanci jednog zrna.

1171. X. Br. 8. Okružna naušnica, poput vitice. Premjer 2·2 cm. Sastavljena je od dvie debele zajedno na konopac upredene žice, poput onih br. 13—19 naslikanih na str. 41 God. V. ovog časopisa, koje su bile nadjene na rimo-kat. groblju u Biskupiji. Takove naušnice imaju ušicu pri kraju, gdje je udvojena žica, dočim je na drugom kraju kvaka sastavljena od produženja jednog kraja žice, dok je drugi kraći od prvoga za toliko koliko iznosi duljina kvake. Ukupna debljina konopca iznosi 2 mm.

XI. Br. 28. Naušnica srebrna, slična onoj pod br. 8, ali bez kvake ni ušice, pa je zato bolje mogla služiti kao vitica, premda je moguće, da su obedvie bile okrnute. Premjer 2·5 cm. Ukupna debljina konopca 2·5 mm.

XII. Br. 9. i 10. Par srebrnih naušnica, sastavljenih od žice debele 1·5 mm. savite u kolo, kojemu je premjer dug 2·3 cm. Urešene su tako,

da jim je pri jednom kraju, na strani njemu suprotnoj, kao što i po sriedi medju ta dva mjesta, dva do tri puta obavita tanja srebrna žica.

XIII. Br. 11. Od dvie debele žice, poput naušnicâ br. 8 i 28, upredeno bronzano kolo, pri sastavku krajevâ koljenasto sagnuto; pa mu je na tom mjestu možda prekinut i neki nastavak. Premjer 3·6 cm.

XIV. Br. 12. i 13. To su na kolo svijene naušnice od bronzane žice, koje su na jednom kraju imale kuku, a ušice nijesu imale na drugom kraju.

XV. Br. 14—22. su na prosto kolo svijene bronzane naušnice u premjeru od 2·6 cm. do 3·4 cm., od žice debele od 1·5 mm. do 2·5 mm.

XVI. Br. 23—27. su male na kolo svijene neke bronzane, neke srebrne naušnice.

XVII. Br. 29. Srebrna, na kolo svijena, naušnica od žice debele 1·5 mm. Premjer 2·9 cm.

XVIII. Br. 30. Liepo kolo od crljene pečene zemlje, po svoj prilici rimsko tkalačko motovilo.

XIX. Br. 31. Gvozdeno sječivo britve za nasadjivanje na držalo. Sječivo dugo 8·1 cm., široko najviše na početku, i to 3·4 cm. Drača za nasadjivanje duga 6·8 cm., debela 2 mm.

XX. Br. 32. Bronzana naušnica, koja sastoji od same na kolo svijene karike.

XXI. Br. 33. Isto kao br. 32.

XXII. Br. 34. Pločasta bronzana vitica, široka 8 mm. Premjer 18 mm.

XXIII. Br. 35. Bronzana vitica pakružna presjeka. Nutrnji premjer 19 mm.

XXIV. Br. 36. Tanka, pločasta, uzka bronzana vitica, kojoj rek' bi da je pripadalo polukrugljasto stakleno oko.

XXV. Br. 37. Mali srebrni praporac bez rupâ, ni zarezâ, koji sastoji od dvie polukrugljaste kapice, sa ušicom za vješanje i kolobarom od tanke žice izpod nje.

F. Radić.

Još o hrvatsko-bizantinskom slogu.

(Nastavak. Vidi broj 3.—4. od pr. g.)

Qcjena razprave M. G. Zimmermanna: »*Die Spuren der Langobarden in der italischen Plastik des ersten Jahrtausends*« Leipzig, Commissionsverlag von Artur Seemann, 1894 i knjižice E. A. Stückelberga, *Longobardische Plastik*, Zürich, Druck u. Verlag Ed. Lecmann 1896. U koliko su mi bili poznati po Krausovim navodima, ja sam već prije¹ pobio krive Zimmermannove nazore o slogu talijanskih graditeljskih i klesarskih spomenika od VIII. do X. vieka, a navlaš netemeljitost naziva longobardskog sloga za takove spomenike. Nego, pošto sam već dobio Zimmermannovo predavanje, a ono se smatra najboljom obranom mnijenja ob obstanku longobardskog sloga, dužnost mi je da se na njega opet povratim, te da izpitam i ocjenim u potankostima njegove razloge i njegove zaključke.

Meni je začudno, kako gosp. Zimmermann može da započne svoje predavanje o tragovima Langobarda u talijanskoj plastici prvog tisućljeća čak od Teodorikova mauzoleja, današnje crkve S. Marije Rotonda u Ravenni. Za njega bi taj graditeljski spomenik iz prve polovine VI. vieka (Teodorik je umro 526. god., a nezna se stalno, da li je svoj mauzolej još za života dao sam sebi sagraditi, ili mu ga je dala podignuti sestra Amalasantia) imao vriediti kao »jedini narodni spomenik« iztočnih Gota; on kaže, da je »proiztekao iz podpuna *stopljenja* narodno-gotičkih i starinskih počela«, da je po njem »postalo nešto jedinstveno nova, monumentalna hunska grobnica« (!). Bože moj, koliko li se napetosti ljudske mašte hoće, da se učini orijaški skok umjetničkog razvitka narodnoga od prostog keltičkog dolmena, kromleha, ili hunske grobnice, prosta i neotesana kamena vrhu kamena, ča do okružna mauzoleja u slogu propadajućeg rimskog graditeljstva, i to uprav do Teodorikove grobnice u Ravenni! Kad bi iztočni Goti imali bili toliko naučljivosti i toliko umjetničke sposobnosti, koliko jim pripisuje g. Zimmermann, je li moguće da bi bili nakon sebe ostavili, kao trag svoje umjetničke djelatnosti taj cigli i jedini spomenik? U toliko Zimmermannova tvrdnja ne nahodi nikakve potvrde u povjesti iztočnih Gota i njihovog velikog i slavnog vojvode i kralja Teodorika. Povjest dapače sasvim nešto drugo svjedoči o tom prvobitnom i ratobornom narodu. Teodorik proživio je kao talac punih

¹ Vidi „Star. Prosvj.“ god. V. sv. I. str. 18—22.

10 godina svoje prve mladosti na carskom dvoru u Carigradu. U neprestanu obćenju sa prvim i najučenijim ljudima, naučio je on mnogo mudrih nauka, ali mu je ipak bila najmilija zabava mačevanje, jahanje i svakojako drugo vojničko vježbanje. Po tomu se razumije, kako taj mladi Got u tom učenom gradu nije naučio ni pisati. Teodorikova je težnja bila, nakon osvojenja Italije, da mu njegovi Goti budu vojnici i vodje u ratu; njihova djeca niesu smjela ići u školu, jer škola, po njihovu mnjenju, škodi duhu junačkomu i jer onaj, koga je mlatila učiteljska šiba, ne umije nikada dobro kretati mačem. Teodorik je hotio, da njegovi Goti budu vojnička kasta među Rimljanima. Neka je posao Gotâ samo i jedino boj; a Rimljani neka budu ratari, obrtnici, trgovci, govornici, učenjaci i umjetnici. Zato je potreba, da ovi idu u školu, da u njoj stiču znanja i vještine, što su jim potrebne za te poslove mira i građanskoga zanimanja. Teodorikova je kuća bila uprav utočište rimskih umjetnika, pisaca i učenjaka, koji su živili za njegova vladanja. Osjem drugih, živili su na njegovom dvoru slavni Boecije, Kasiodor i pavijski biskup Enodije, sve sami prvi predstavnici tadašnjega znanja rimskoga. Za graditelje i kipare dvorske držao je Teodorik rimske umjetnike Aloizija i Daniela, koji su mu izvršivali sve njegove graditeljske i kiparske osnove; dočim nije spomena u povjesti, da bi kojega od svojih Gota bio pozvao da se uče kod rimskih majstora graditeljstvu i kiparstvu.

Ali je same tri godine kašnje isti g. Zimmermann dosta suspregao svoju maštu, rekavši, ne više, da je Teodorikov mauzolej »stopljenje narodno-gotičkih i starinskih počela«, nego da je »umjetnički oblik tog grobnog spomenika uobće uzet iz starinskih grobnih spomenika, a pokrivenje s jednim jedinim kamenom, da *napominje* na hunske grobove sjevera.«¹ Još piše g. Z.: »Jedan ures na sgradji (Teod. mauzol.) može da se nadje i u sjeverno-germanskoj ornamentici, takozvani ures na kliešta (Zangenornament) na najgornjem rubu najgornjeg sprata, trokuti sa malim krugovima u vrhu.« Medjutim o tom uresu piše Lübke, da »pokazuje jaku ali bezsložnu (styllose) tvorbu, koja se medjutim daje ipak izvesti iz starinskih motiva.«² Reber piše o tim trokutima sa krugovima na vrhu, da su »tudji rimskim uzorcima«, ali jih ne pripisuje germanskoj ornamentici. U ostalom neka znade g. Z., da je taj ures isto tako svojstven starim Hrvatima, kao što se nahodi na starinskim kovinskim germanskim predmetima,³ jer ga mi nahodimo upotrebljena na starim hrvatskim jelenjim lovačkim rogovima, od kojih jedan posjeduje moj kolega g. Vid Vuletić-Vukasović u Dubrovniku, a jedan izkopan iz starohrvatskog groba čuva se u našem »Prvom muzeju hrvatskih spo-

¹ Allgemeine Kunstgeschichte. Bielefeld u. Leipzig. Verl. v. Velhagen & Klasing 1897. Erster Band str. 361—362.

² Geschichte der Architektur VI. Aufl. I. str. 404.

³ Lindenschmidt, Handbuch der deutschen Alterthumskunde I. Th., str. 77. sl. 4.

menika« u Kninu. O tom se motivu uresa može dakle samo kazati, da je bio zajednički sa Iztoka doseljenim germanskim i slavenskim narodima u početku srednjega vieka, ali ne nipošto da je pripadao samim germanskima. Kao Zimmermann, i Lübke je lako sklon bez ikakva temelja da pripíše germanskom duhu uresni motiv, kojemu ne može čisto da nadje izvor. I zato o viencu lišća od trstike, što je izdjelan oko jedne pogači slične nadstupine na nekom stupu na ostancima Teodorikove palače, takodjer u Ravenni, piše, da je »motiv koji, pošto se neda izvesti iz svieta starinskih oblika« da ga se smije smatrati germanskim (!). O jednokamenom pokrovu Teodorikova mauzoleja piše pak Lübke samo da potiče pravo čudjenje. O samom Teodorikovom mauzoleju piše Reber,¹ da i ako je u njem »za motiv u donjem spratu uzet Augustov, a u gornjem Adrijanov mauzolej, da ipak potankosti izvedenja pokazuju, uz obćenito propadanje umjetnosti, nešto osobita i tudja rimskoj umjetnosti«. Da što je Teodorikov spomenik, nego svjedok nižega stupnja propadanja rimskog graditeljstva, nego li je Dioklecijanova palača u Spljetu, s kojom ima toliko zajedničkih motiva! O nazubljenom klinastom kamenju svodová izdubakâ, koje da se opetuje i na vodoravnom nadvratniku i o kojem kaže, da je riedko na rimskim djelima, treba mi upozoriti g. Rebera, da je takovo i na nadvratniku željeznih vrata Dioklecijanove palače, da nebi njegovi suplemenjaci malo o malo zaključili, da je i to izum germanskoga duha.

Na Teodorikovom mauzoleju u Ravenni ne ima dakle ništa germanskoga osim imena, jer su ga gradili rimski majstori, po rimskim uzorcima, prema postepeno pokvarenoj umjetnosti, kao naravskoj posljedici uslied raznih uzroka propalog zapadnog rimskog carstva. Mogao je dakle g. Zimmermann slobodno i ne spominjati tog spomenika u svojem predavanju o »tragovima Langobardâ u italjskoj plastici prvoga tisućodišta«.

Da vidimo sada, gdje li su ti stalni tragovi Langobardâ.

G. Z. piše (str. 8), da su Langobardi donieli sobom u Italiju »sjevernjačku umjetnost onoga doba, tako zvani slog iz doba seobe naroda«. Zaludu bi bilo ovdje iznova dokazivati ono što je već utvrđeno i priznato, da ne ima više govora o slogu iz doba seobe naroda, jer da takova sloga u obće niti ne ima. Ono što g. Z. zove sjevernjačkom umjetnosti, to su oni motivi uresa zajednički svim primitivnim narodima, koje su i Germani i Slaveni donieli sobom iz zajedničke im pradomovine Azije, i oni, koje su i jedni i drugi našli već razvijene kod starijih evropejskih naroda, te su jih od njih bastinili. Taj slog iz doba seobe naroda predstavlja sebi g. Z. ovako: »Dok sjeverni narodi ne dodjoše u doticaj s rimskom prosvjetom, ne poznavahu nego samo linearan ures za nakit svojih orudja i pokujstva. Svakako od toga doba unašahu se rimski umjetni proizvodi i nasljedovahu se bez razumjevanja,

¹ Kunstgeschichte des Mittelalters, str. 181.

ali što je znamenitije, razvija se usljed oplodjenja po rimskoj prosvjeti, i samostalna nova vrst umjetnosti, životinjski ures. Najprije postadoše okončanja na predmetima uobličena poput životinjskih, osobito ptičijih glava. Pri tom se živinski oblici samo posve u obće naznačuju, a ne dolazi do predstave stanovite vrsti životinje. Za seobe naroda, u kojoj Germani razvijaju cilu svoju snagu, dopire germanstvo do izključiva vladanja i u nakitu (ornamentici). Ali živinski ures pokazuje nam se u razplinjavanju, živinska uda postavljena su jedna od drugih otrgnuta, pojedine česti posve izostavljene. Osjem toga razvija se bogata igra traková i pleterá. Umjetnost dakle prodiere svom snagom k čisto uresnomu. Česti životinjá su linearno-uresno tako podpuno preobličene, da jih dielomice može razabrati kao takove jedino uvježbano oko iztraživaóčevo. U tom uresnom sustavu ne pojavljuju se, kao što se prije tvrdilo, likovi zmajeva, a zmija igra tak podređenu ulogu. Temeljna počela jesu četveronožci i ptice. Ti živinski likovi ne imaju samostalna značenja i nisu izrazom stanovitih predstava. »Oni su«, kako piše Sophus Müller, »čisto uresni motivi, kojih je jedino odredjenje, da razveseljuju oko. Što su točka i potez bili u kameno doba, zavijena crta, u doba tuči, akantusov list u grčkoj umjetnosti, gotičko lišće u kašnjem srednjem vieku, to su bili medju sobom razkinuti živinski likovi u umjetničkom slogu iz doba seobe naroda: motivi uresa i ništa dalje.« (Sophus Müller: *Dyre-ornamentiken i nordén. Kjöbenhavn 1880. str. 77*).

»Taj sustav uresivanja je u bitnosti jednak kod svih germanskih naroda u celom obsegu na sjever Alpá, a isti je uresni sustav na nadjenim longobardskim predmetima u Italiji. Možemo dakle točno da omjerimo umjetničku sposobnost, što su ju Longobardi posjedovali pri svojoj provali u Italiju prema umjetničkim odnošajima na sjever Alpá.«

Ono, što g. Z. piše o sjevernim narodima, vriedi još više za Slavene nego li za Germane i to tim više, što su Slaveni, ostavši za dulje doba u doticaju s iztočnim rimskim carstvom, i u užoj trgovačkoj svezi s narodima srednje i zapadne Azije, primali motive živinskoga uresa najbolje razvijena u Perziji, Mezopotamiji i Maloj Aziji.

Rimljani i ako su u svojem uresu posjedovali živinske motive, nije to kod njih bilo u tako obilatoj mjeri kao kod iztočnih naroda, a dosljedno u grčko-iztočnoj umjetnosti, iz koje su jih neposredno primali Slaveni sjevera¹ i juga, a Skandinavci i ostali Germani najviše uprav preko ruskih Slavena. Najnovija iztraživanja ruskih kurgana i mogila i u njima nadjeno silno blago starinskih kovinskih predmeta iz vremena od V. do XI. vieka doniela su bolju svjetlost u pitanje smjera razprostiranja uresnih motiva i medjusobnog kulturnog upliva medju narodima sjevera i jugoiztoka Evrope i prednje Azije. Toliko je jak bio upliv živinske ornamentike Perzije, Armenske i Sirije na

¹ I. Tolstoj i N. Kondakov, *Русския древности*, str. 11. i sl.

Rusiju, da se u Kievu već u IX. vjeku nahode obilni njezini tragovi. Kako nas obaviešćuju arapski spisatelji IX. i X. vieka,¹ u to i u prijašnje doba, živa je bila trgovina između Rusije i Azije, a i sami ruski trgovci mnogo su joj doprinosili. Skandinavski pak trgovina preko Visle, Dnjepra i Volge dopirala je do Crnoga i do Kaspijskoga mora. Zato, kao što se među ruskim izkopinama nahode predmeti takozvanoga skandinavskoga tipa, navlaš na sjeverozapadu, tako se među skandinavskima nahode opet slavenski. Prednost skandinavske arheologije među slavenskom zavisi jedino o tom, što se je skandinavska ranije proučila i organizovala te objelodanila. Otud je mogla nastati misao, kao da je u ranom srednjem vjeku i nekoliko vjekova prije njega Skandinavska mogla biti kao matica jake prosvjete, koja kao da se je sa sjevera prostirala na jug put zapada do Francuzke i Englezke, a put iztoka do Kaspijskoga i do Crnoga mora. To pogrešno mišljenje popravljaju se i popraviti će se konačno sjajnim posliedcima iztraživanja slavenske arheologije na sjeveru kod Rusa, Poljaka i Čeha, a na jugu kod nas Hrvata. Ogromno gradivo srebrnih i zlatnih starina iz V.—IX. i X.—XII. stoljeća nagomilano u stokholmskom narodnomu i u drugim skandinavskim muzejima trebuvat će da bude iznova proučeno i prisposobljeno sa starinama slavenskim, pa će se onda jasnije izpostaviti, da nije sve izključivo skandinavsko ono što se do sad držalo takovim, a morat će se priznati značajnija uloga, što su ju u ranijem srednjem vjeku igrali Slaveni u pitanju kulturnog posredovanja među Germanima i Iztokom. G. Zimm. Slavene ni zapadnu Aziju niti ne spominje u svojem predavanju, i u tom se velike griješi. Da se bude obazirao na Slavene i na Iztok, ne bi bio došao do krivog zaključka, da se je »uslied oplodjenja po rimskoj prosvjeti« razvila »samostalna nova vrst umjetnosti, životinjski ures«, jer bi se bio sjetio, da je takav ures pod imenom starog grčko-iztočnog sloga i bogata živinskog uresa, navlaš sa starinskih rukopisa sirske, koptičke i armenske,² preko grčko-bizantinske pismenosti prešao na sjever. Taj slog lako se je primio sjevernih varvara zarad toga, što je nahodio kod njih početke ukusa odgojena uplivom i predajom sa Iztoka; ali se ne smije i ne može kazati ni da je bio samostalan, ni da je postao izključivo oplodjenjem po rimskoj prosvjeti. Okončanja predmeta »poput životinjskih, osobito ptičjih glava«, nahode se već na bizantinskim uresima primljenim sa Iztoka, pa je i tu vrst uresa naći i kod starih Slavena³ i kod Germana. Još i do dneva današnjega sačuvali su se kod Hrvata uresni srebrni privjesci dovršujući sa ptičjim glavama. Ja sam cijeli niz

¹ Ibn-Hordabd; Ibn-Fadlan; Ibn-Haukal.

² I. Tolstoj i N. Kondakov n. dj. str. 18.

³ Vidi starohrvatski bronzani jezičac podveze nadjen u zemlji predvorja bivše bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina, što se čuva u našem „Prvom muzeju hrvatskih spomenika“, a opisao sam ga u ovom časopisu god. V. sv. 1. str. 38, slika u god. IV, br. 3 i 4 str. 133. — I. Tolstoj i N. Kondakov, Nav. dj. slike: 39, 60, 61, 62, 118, 124, 137, 174, 177, 178, 220, 221, 222 i 223.

takovih glava vidio nazad malo godina privješeni na starinskom narodnom srebrnom uresu iz imocke okolice, što ga je prodavao neki zlatar u Spljetu. Ono što g. Z. piše, da se za seobe naroda živinski ures pokazuje »u razplinjavanju«, da »su živinska uda postavljena jedna od drugih otrgnuta, pojedine česti posve izostavljene«, a misli kao da je to obilježje izključivo germanskog ukusa, vrlo dobro pristaje i za staroslavenski pa i posebno starohrvatski ures. Ptice, urezane na krasnom starohrvatskom velikom bronzanom, s obiju strana cezelovanom i pozlaćenom, jezičcu kajiša, posebna tipa, iz doba od VI. do VIII. vieka, što se čuva u našem »Prvom muzeju hrvatskih spomenika«, a nadjen je u prostoj zemlji u Smrdeljima kod Skradina¹, imaju krila kao otrgnuta, a repa ne imaju. Ako Germani pokazuju za prvog razdoblja seobe naroda cilu svoju snagu, to isto čine Slaveni u drugo kašnje doba, pa tada dopire i slavenstvo »do izključiva vladanja i u nakitu« u svim zemljama evropejskim od sjeveroistočnih granica Italije do rijeke Volge, kao što nam u obilatoj mjeri dokazuju kovinski predmeti nadjeni u staro-hrvatskim grobovima u Dalmaciji, u staro-poljačkim u Galiču i u staroruskim kurganima i gomilama. I na njima se opaža vladanje linearnog uresa. O »bogatoj igri trakova i pletera«, o kojoj g. Z. piše, da se razvija u to doba izključiva vladanja germanskog ukusa u uresu, treba mi još jedanput živo naglasiti, da su uresni trakovi i pleteri blago zajedničko svim narodima u prvo doba svojeg razvitka, pa dakle i Germanima i Slavenima, kao što to vrlo očito i bistro dokazuju neizbrojni kovinski predmeti nadjeni u grobovima germanskim i slavenskim, navlaš ruskima².

Pošto je u početku navedena Stükelbergova knjižica osobitim načinom posvećena izučavanju trakova i uresnih pletera iz vremena Langobardâ, a upravo ta vrst uresa ima veliku i poglavitu uporabu na klesarskim spomenicima toliko talijanskim koliko hrvatskim iz doba od VII. do XI. vieka, nužno je na ovom mjestu da iznesem u prevodu mjerodavan sud veleučenog talijanskog povjestničara umjetnosti gosp. Dra. Pavla Fontana iz Rima o Stükelbergovoj knjizi. Dr. Fontana napisao je u časopisu »Archivio storico lombardo« Anno XXIII. Fasc. XII. 1896. razpravu »Sull' origine dell' arte longobarda«, koja je i otjesnuta u posebnoj brošuri. Na str. 18. i sl. te brošure ovako će Dr. Fontana:

»Najnoviji spis o predmetu o kojemu razpravljamo potiče od drugog inostranca, (jer je prije pisao o brošuri Zimmermannovoj) g. Stükelberga; koji cieni, da niese bili dovoljno uzeti u obzir umjetnički proizvodi vjeková VI., VII. i VIII., i da su netočni sudovi, koji su bili prije izjavljeni o naravi njihovog sloga.«

»Trebâ dokazati, veli on (str. 10), da su ti proizvodi *djelo Longobardâ*, t. j. spomenici, koji su postali za vladanja narodnih kraljeva (571—774), te

¹ »Starohrvatska Prosvjeta« god. IV, br. 3 i 4 str. 131—132.

² I. Tolstoj i N. Kondakov, Nav. dj. slike: 85, 89, 40, 55, 60, 63, 95, 96, 98, 102, 170, 175, 174, 177, 178 i 204.

imaju na sebi pečat izvorna germanskog sloga »einen eigenen nationalgermanischen Styl«. U doba longobardskog zaposjednuća upotrebljavana su tri umjetnička sloga: u grčkom carstvu, bizantinski, u Rimu latinski; a u *središnjim longobardskog vladanja slog germanski*. Ali u koliko se tiče ovog zadnjega, g. S opaža, da premda ima zajednički temelj sa slogom drugih germanskih naroda, ipak ima razlikujućih obilježja dobro opredjeljenih; a on uzimlje na sebe zadaću da iztakne i te razlikosti.¹

I toliko mu je stalna vjera u izvornost longobardskog uresa da, obzirom se na Sempera, traži rješenje pitanja: »da li su ovaj ili onaj motiv oponašanja likova proiziđućih iz tkanja ili s kovinskih rabota.«²

»Najveći dio knjige bavi se onim pleterovima što smo vidili da su bili preobičajni kod naših kamenara u srednjem vieku. Spisatelj polazi sa predpostavke, da su pleterovi uresni motiv germanski, ali oni na longobardskim spomenicima razlikuju se po vlastitu obilježju, tako da jim se *izum* i *razširenje* ne samo u Italiji nego i preko Alpâ ima pripisati Longobardima i nikomu drugomu. »Žlieb (die Falzung) je jedno od poglavitijih obilježja longobardskog uresa« kaže spisatelj, na str. 19; a isto opetuje na str. 20. Ali ja mogu da navedem nekoliko primjerâ predmetâ drugih naroda germanskih posve jednakih. Zaviri u Lindenschmit-ovom djelu »Die Alterthümer« odj. I, sv. V, tab. 7; sv. IX, tab. 8; sv. X, tab. 8 i tako u Handbûch der d. Alterth., i u svakom djelu gdje su naslikane merovinške kopče.«

»Je li pak dozvoljeno pitati, kada li se je dogodio taj čudnovat izum? U doba, dok su Longobardi bili još s onu strana Alpâ, ili nakon njihova salazka u Italiju?«

»Nego iztraživanja o proizvodima, da tako rečem, umjetničkim tog ogranka velikog plemena germanskoga broje se od nazad vrlo kratkog doba, t. j. odkad su otkriveni grobovi Civezzano-a u Friulu i u Testona u Piemontu. U njima je nadjeno oružje posve srodno onomu iz grobovâ, koji se običavaju nazivati merovinžkim; a to je davalo povoda sumnji, da li baš

¹ „Novo izašla knjižica može se smatrati kao nasljednik djela Rafaela Cattaneo, premda ga spisatelj spominje sa malo poštovanja, i premda je u dobroj vjeri cienio, da ga je, što no riet, porazio. Evo njegovih rieči: „Nur als Statistik der Denkmäler, aber textlich *unbrauchbar* ist R. Cattaneo's Buch über die Architektur Italiens vom V. bis zum XI. Jahrhundert“, to jest: „R. Cattaneoova knjiga o talijanskom graditeljstvu od V. do XI. vieka može da služi samo kao statistika spomenikâ, ali je sadržajem *neupotrebitiva*“. Iztočni grieh vriednog našeg kritičara bio bi, pred očima tog inostranca, u tomu, što nije imao nikakva pojma ob obstanku germanskog uresa. Ali da je to posve nevjerojatno, dovoljno dokazuje sud, što ga daje o Mothes-ovu djelu (što ga je g. Stükelberg ili ne poznavao, ili zaboravio) Vidjeti je pak ono, što na str. 11. u biljezci kaže: „ali on kao dobar Niemac hoće da su baš Goti tamo donieli dobar dio svojih počela“. A na str. 89. podruguje se muienju, da bi na klesarijama u Cividale „bilo odsjeva maglovitih nauka sjevera donešenih nam . . . po Longobardima“ (Selvatico).“ Bilježka Fontana-ova.

² „Djelu Gotfrida Sempera, *Der Styl in den technischen und tektonischen Künsten*, nije potreba mojih pohvala; ali u nekim novijim djelima našao sam samovoljnih uporaba njegovih teorija.“ Bilježka Fontana-ova.

pripadaju Longobardima, ili drugom kojem od mnogobrojnih sjevernih naroda, koji su u različito doba sašli k nama.«

»Jedna jedina vrst predmetâ bi predstavljala kao razlikujuće obilježje grobova talijanskih; to su križići na zlatnoj pločici, od kojih neki imaju na sebi utjesnute prepletene trakove. Budući da su se takovi križevi našli u mnogim grobovima talijanskim izpod oblasti Longobardâ, a riedko u grobovima preko Alpâ, zaključilo se je da su longobardski.«¹

»Ako li su longobardski, čini mi se da poraba tog uresa ne bi mogla biti starija od najezde. I zbilja jednoličnost oružja i kopčâ u najodjaljenijim germanskim narodima predpostavlja izmjenu vrlo čestih trgovačkih odnošaja. Sad, kako li su igda križići tako lahke izvršbe i tako sposobni, da budu prenašani u množini mogli da budu iznimkom pravilu?«²

»Čitatelj će misliti, da je Stück. podao najveću zlamenitost onoj vrsti predmetâ, koji se u obće zovu longobardskima, te da je postao ures križićâ kao izhodištem svojih iztraživanja o klesarskom uresu Longobardâ. Ali nije baš tako; nego su dapače oni posve zanemareni. O čemu se meni čini da vidim razlog u razlici između križićâ i longobardskih klesarija obzirom na urese. Postavljeno da su razlikujućim obilježjem longobardskog sloga oni zarezi ili žliebovi, koji prate trakove po svoj njihovoj duljini, oni zlatarski proizvodi, odalečujući se od rečenog načina, imali su kritičara uvesti u veliku zabunu. I ja ne znam kako li bi mogao bio da rieši pitanje, da ga bude stao izpitivati: ali je volio da ga niti ne napomene.«

»Ostavimo za sad zlatne križiće i povratimo se na klesarije. G. Stückelberg smatra kao neku vlastitost Longobardâ, da su urezavali trakove složene na pletenice, s dvostrukim žliebom; nu je li moguće smatrati njihovim izumom motiv toliko običan prije njih, radi te male razlike? U ostalom je lahko dokazati, da niti rad takove potankosti Longobardi nisu trebavali stavljati na kušnja svoj obretni genij. U djelu g. De Vogüé, »Syrie centrale« sv. I, tab. 24, neki nakit sastoji od krugova sastavljenih od traka sa dvostrukim zarezom. Na nadstupinama S. Vitala imaju dvostruk žlieb trakovi, koji se na njima prepliću. U Rimu, u S. Klimentu, ploče sa ograde imaju čitavo polje pokriveno hasurom sastavljenom od trakova sa dvostrukim žliebom.«³

¹ „Starinar, koji je najobširnije i najpomnijivije proučio takove predmete, očitovao se je naklonjenim smatrati jih bizantinskoga izvora“.

Paolo Orsi, *Di due crocette auree nel museo di Bologna e di altre simili* (Atti e mem. della R. Deputazione di Storia patria per la Romagna, serie III, vol. V (1887), p. 333—414). — Istoga je mnenja Campi, *Le tombe barbariche di Civezzano*, 1887. Maiocchi, nasuprot, *Crocette longobarde del museo di Pavia*, 1896, čieni da su longobardski. — Izpor. Wieser, *Das longob. Fürstengrab von Civezzano*, učenu i veoma marljivu monografiju.

² Do sada su toliko riedki križići otkriveni u germanskim grobovima vanka Italije, te se smatraju ili ratnim plienom ili darom. Lindenschmit, *Die Alterthümer* itd. odio IV, sv. VII (1889), jih poznaje tek četiri, nadjena u grobovima južne Njemačke. Ugledni starinar čieni, da će križići bit bili u porabi kod Gota, koji da će se bit u tomu ugledali u Bizantince. Uzp. *Handbuch*, III, sv., str. 474—5.

³ Slika će se naći u Rohault de Fleury, *La messe*, sv. II, str. 92, i bolje u djelu Cattaneovom.

»Kršćanska raka, što je u hramiću S. Akvilina u Milanu, ima na sred prednje strane ures krugovâ sastavljen od vrpčâ, koje se prepliću. Na njima se opažaju dva žlieba, a s druge strane sličnost sloga sa podobnim motivima bizantinskih djela ne bi mogla biti veća.«¹

»Ovi bi se primjeri mogli umnožiti, kad bi se ponešto protraživalo; ali su više nego dovoljni, jer pripadaju različitim spomenicima gradovâ preda lekih među sobom, i koji imaju obično obličje čista bizantinstva.«

»Iztočni umjetnici bizantinskog doba i rimski mozajčari niesu prvi prošli uresne oblike, što se tako često opažaju na našim sredovječnim spomenicima; i ne treba dugih iztraživanja da jim se nadju primjeri na starijim spomenicima. Naravski, motiv, koji treba smatrati najdavnijim je onaj traka, koji se svija u nizu kolobarâ. U velelepom atlasu Layard-ovom² nahodi jim se toliko primjerâ na različitim predmetima (na posudam od tuči, predmetim od pečene zemlje, pečatim, dragu kamenju), da mi se čini vrlo vjerojatnim, da su oni bili uzorom Grcima o tomu, kako rek' bi da su jim podali primjer i drugih uresnih počela.³ Najlogičnija poraba takova uresa jest, kad obkoljuje i čini se da stiska u kojemgod dielu kakav predmet; kao na jednom podnožju od tuči,⁴ ili na balčaku jednog mača.⁵ Vazda je razumna njegova poraba, poput okružna nakita na tasama, pa uprav toga načina ima mnogo primjera u slikama zaslužnog starinara. Na svakoj tasi ima od tri do šest susredištnih kolobara prostih pletenica.«

»Na arkaičnim grčkim posudama prosta pletenica sačinjava pojase oko vrata i trbuha posude,⁶ a najstariji dorički graditelji su s njom kitili ravne članke gredovlja, kako se može da vidi u djelu Fengerovu: »Dorische Polychromie«. Starinski novci nekih grčkih gradova u Italiji imaju mjesto običnog kruga perlicâ, prostu veoma razriešenu pletenicu a, posred svakog njezinog kruga malu jezgru.«⁷

¹ Njezin ne posve točan nacrt nahodi se u Rohault de Fleury, *La messe*, sv. IV, tab. 273; i na tab. 387 Garucci-ovoj. Bolje, premda u malašnu mjerilu, na tablici g. J. Kohte, *Zeitschrift für Bauwesen*, g. 1890. Cattaneo ne napominje tog prezlamenitog djela, o kojem je prošastog vieka Allegranza napisao učenu razpravu: *Spiegazioni e riflessioni sopra alcuni sacri monumenti antichi di Milano*, 1757.

² A. H. Layard, *A second series of the monuments of Nineveh*, etc. London, 1853.

Tab. LV, sl. 3 i 6; LVIII, d, e; LX; LXII; LXIII; LXIV; LXV; LXIX, 12, 35, 38, 44. Uzp. Perrot i Chipiez, *Chaldée et Assyrie*, sl. 126—7, 391, 396, 399, 407, 415, 443 i tab. XIII i XIV.

L. von Sybel, *Weltgeschichte der Kunst*. Marburg, 1888, str. 82, pločica od slonovine.

³ Layard, *Nineveh and its remains*. London, 1848—9, sv. II, str. 294 kaže, da ures palmetâ naznjenice poredanih sa lotusovim cviećem bi unešen u Grčku ili izravno ili neizravno, i utvrđuje svoje mnijenje postavivši uz to nekoliko slikâ.

⁴ Layard, *Discoveries in the ruins of Nineveh and Babylon*. London, 1853.

⁵ Layard, *Nineveh and its remains*. London, 1848—9, II, 298.

⁶ Ne imajuć u ovaj čas na moje razpoloženje bogatijih djela, navest ću sbirku tablicâ Lau-a i Brunna, *Die griechischen Vasen*. Leipzig, 1877, tab. VIII. Blümner, *Das Kunstgewerbe im Alterthum*, I. Abth. sl. 32.

⁷ Vidi u sjajnom atlasu De Luines-ovom, *Choix de médailles grecques*. Paris, 1840, tab. V, sl. 4, 6, 10, 11, 14 i 15; malo da ne sve prenešene u Denkmäler Baumeister-ovim, *Griechische Münzen*. —

»Na samim grčkim spomenicima nahodim drugi motiv složeniji i mnogo umjetniji, koji je imao preobilnu uporabu u staro i u nova doba nakon Preporoda. Sastavljen je od dvie proste pletenice, kojih se krugovi diraju i sklapaju. A medju jednim i drugim parom umetnut je češalj urešen poput palmete.¹ Nahodi se već primjerâ na pravim grčkim posudama i na starijim doričkim spomenicima, ali pošto su i na jednim i na drugim naslikani, naginjem k mnienju, da su klesari sledili primjer slikarâ, kad nahodimo na taj način urešene kamenite i tučane predmete. Rimljani su više nego li Grci upotrebljavali pletenice u graditeljskom urešivanju, na posudama od mramora i od tuči, do napokon na pokućnom orudju; najpotla na mozajicima na podu.«

»Rimski mozajici prvih vjekova imaju vrlo često motive pletenicâ, koje manje ili više sastavljene obkoljuju razna polja ili odelke poda. I opaziti je, da, kao što na slikarijam asirskim i onim na grčkim posudama, tako na mozajicima, trakovi imaju u svoj njihovoj duljini crte, koje slede njihov hod, i vrlo dobro odgovaraju zarezima uklesanih pletenica. Iztaknut ću po kojigod primjer. U starinarskom Muzeju u Milanu ima pletenicâ na dva i na četiri traka; na dva traka na mozajiku Rotonde u Breši, a u kršćanskom Muzeju ovoga grada ima preliep primjer. U njemu, osjem prostih pletenica što zaokviruju razna polja, ima skupinâ od dva i od četiri pakružna prstena poredana na križ.² U Parmi, u starinarskom Muzeju, dvorana III, na dva ulomka potičuća sa rimskog Kazališta. Na jednom mozajiku Karakallinih termâ, sad u Muzeju lateranskomu, četverostruke pletenice se svezuju na pravi kut i služe kao okviri raznih slika. Mozajik sa četverostrukim pletenicama u Muzeju u Lijonu naslikan je u Martha »Arch. étr. et rom.« str. 269. U susjedstvu Constantina-e (Afrika) nadjen je nazad malo godinâ mozajik, kojemu je okvir od prostih pletenica.³ Takodjer u Africi otkriven je prezlamenit mozajik 403-e god.⁴ Svakomu je poznat mozajik S Konstance, u Rimu, toliko puta objelodanjen.⁵ Maffei, u svojem »Museum veronense«, podaje nacrt kršćanskog mozajika na str. 208. U Caylus-ovom djelu »Recueil de monuments« itd. ima drugih zlamenitih primjera iz Francuzke; Lysons jih je velikim marom objelodanio nekoliko vrlo zlamenitih iz Englezke. U svima je česta i prerazličita poraba pleterova.«

Mnogobrojni primjeri pletenicâ, ponajviše prostih, urezane su na etruskičnim zrcalima. Pobilježio sam jih četrdesetak na onim Gerh ar d-ovih tablica, *Etruskische Spiegel*.

¹ Biedak način, koji nije našao nasljedovanja, sastoji u istoemjernim pletenicama sa češljevim zataknutim s vanjske strane. Na rimskim mramorovim često se nahodi motiv, kojega ne nahodim na grčkim djelima, a to trostruke pletenice za ures kalupa polukružnih na podstavcima, podstupinama, grobnim rakama, ili na donjoj strani glavnih greda.

² Naći ćeš jim dobru sliku u djelu *Museo bresciano*, sv. I, tab. LIX.

³ Prvi je put objelodanjen u *Ann. archéolog.* onoga grada, i nahodi se u mnogim potlašnjim djelima.

⁴ *Revue archéolog.*, IV, str. 661 i tab. 78.

⁵ Garrucci, nav. dj., tab. 206. — Na tab. 278 mozajik iz Solone sličan.

»Prevelike su zlamenitosti druga dva mozajika, od kojih je jedan bio nadjen u Nennig-u kod Trieria (kojega daje sliku Baumeister u drugom svezku svojih »Denkmäler«, str. 1001—2); drugi u grobištu S. Jeline. Na obadva je, uz klasičan tip pletenice, tip rabljen u srednjem vieku; tako da se čini malo da ne, kao da umjetnik u ovim mozajicima počimlje slediti neki novi način, ne odalečivši se posve od starinskoga. To se nagadjanje čini u toliko vjerojatnije u koliko je trierski mozajik iz II. vieka. Ali ja cienim, da je klasični motiv osamljeno trajao za mnogo drugih vjekova, premda je drugi način sve to više postajao obćenito upotrebljavan,¹ kako mi se čini, da su dokazom jedan u Valence-i² a jedan u Sv. Mariji Capna Vetere;³ u kojim je polje obrubljeno s jedne strane prostim pletenicama približanim i obskrbljenim češljevima, s druge s onim istim pletenicama, ali bez češljeva.«

»Predaja rimskih mozajika uzdrži se kroz mnoge vjekove; i tako ne samo u hramu u Poreču nahodimo proste pletenice i prekrizane prstenove; ali u jednom mozajiku god. 705. (Garr. n. dj., 278), opetovane su pletenice S. Konstance, pa i prekrizano prstenje.«

»Kratak popis, što sam ga složio, dokazuje, kako ona vrst uresivanja, koju danas mnogi nazivlju longobardskom a drugi opet tvrde, da su je oni izumili, *bijaše razprostranjena u doba Rimljana od Afrike do Velike Britanije*; a opaziti je pak, da kad Longobardi sadjoše u Italiju sličnim mozajicima bijahu pokriveni podovi svih crkava, ne samo, da li sa svom vjerojatnosti i kuća;⁴ tako, da oni Barbari imadijahu bezprestano pred očima ures, što su ga pak za dugo doba klesali njihovi umjetnici.«

»Druge primjere pleterova, brazdanih ili ne, nahodim u minijaturama; a barem jedan ne bi bio imao izbjeći učenjacima, jer se nahodi prenešen u mnogim rukovodnicima. To je onaj u rukopisu Dioskoridovu »*exécuté sans aucun doute vers l'année 500*«⁵, u kojem se vidi predstavljen Julijan Anicije medju dva simbolična lika.«

»Nakon ovoga, što se vidjelo, premda sam se ja zadovoljio tim, da nahrcim tek dokazni pregled, čini mi se da mogu zaključiti, da pleterovi, koji su se upotrebljavali na talijanskim sredovječnim klesarijama, imaju svoj neposredni izvor u djelima rimskog propadanja, a svoj prvi izvor u naj-davnijem urešivanju iztočnjačkomu; a što se tiče načina urezavanja, da treba priključiti predaji bizantinskog doba.«

»Taj se zaključak prostire, ako se ne varam, i na urese predmeta nadjenih u germanskim grobovima. Na njima se često nahodi, osjem pletenice,

¹ Naprotiv u klesarstvu je više pobjedio drugi način. Jedini sredovječan primjer klasičnog načina, kojega se spominjem, je onaj u Cimitile kod Nola-e, objelodanjen od De Fleury-a, a bolje od Cattaneo-a.

² Garrucci, nav. dj., sv. IV, tab. 277, sl. 2. — *Mosaico di Valence*.

³ Ibid., tab. 277, sl. 1.

⁴ Onaj u Muzeju u Breši pripadaše nekoj kući.

⁵ Kondakoff, *Histoire de l'art byzantin*, sv. I, str. 19.

motiv dvaju prstena pakružnih prekrštenih. Takovih se mogu vidjeti primjeri u Lindenschmitovu djelu »Alterthümer« i u onom Lindenschmitova sina »Das germanische Central-Museum«, Mainz 1889.«

Osim u Poreču obstoje obilni ostanci krasnih mozajika rimskih sa pletenicama u hrvatskim krajevima još u Solinu i u Sarajevu. U Solinu su: mozajik poda pobočne lieve ladje starokršćanske bazilike sv. Staša tangara u Marusincu, gdje je celo polje opervaženo četverostrukom pletenicom, a pojedini četvorni i okružni razdieli zaokvireni su dvostrukim pletenicama; mozajik poda u pjevalištu iste bazilike, gdje nahodimo motiv prekrštenih pakružnih prstena i dvostruke pletenice.¹ Kod Sarajeva u Bosni, i to kod kupališta Ilidže, jesu ostanci mozajika razdieljena na polja zaokvirena dvostrukim i trostrukim pletenicama. Opažamo kod njih i prekrštena dva pakružna prstena u pojedinim poljima i polja izpunjena mrežastim pleterovima². Još ću kazati i o načinu urezavanja sredovječnih pletenica. O njemu mislim, da može da bude prenesen toliko natrag u staro baš i prastaro doba, kolikogod i same pletenice. Prošaste zime primio sam na dar od veučenog našeg suradnika g. Dušana pl. Preradovića, fregatnog kapetana c. i kr. vojene mornarice, ustrižak hartije sa Meyerovog »Historisch-geographischer Kalender« od ove godine, na kojemu je sličica pod kojom njemački piše: »Kaldejska klesarija sa trakastim uresom. Po Henzey-u i de Sarzec-u. Ova klesarija, koja je nadjena u ruševinama Telloha na donjem Evfratu (Irak-Arabi), pokazuje podpun grb staro-babilonskog grada Sipurla-Lagaš-a, koji je bio položen nad jednim vratima palače kralja Ur-Ninas-a. Potiče po prilici iz doba oko 2500 pr. Is.« Preko ciele donje trećine ploče proteže se uklesana plosnarezana uprav **troprutasta dvostruka zatvorena pletenica**, svijena na četiri prividna kruga. Razlika izmedju te i sredovječnih pletenica leži jedino u tom, što su prutci sredovječnih trokutna, a na njoj su polukružna presjeka. Na toj kaldejskoj pletenici se očito vidi, da je izradjena po uzoru kovinskih pletenica na tri žice sliepljene jedne uz druge, ili po uzoru šibicâ, koje se upotrebljuju za pletenje košićâ. Naš »prvi muzej hrvatskih spomenika« posjeduje krasan srebrni prsten, nadjen u starohrvatskom grobu kod Knina, oko kojega je priliepljena troprutasta trostruka pletenica, napravljena od triju sliepljenih usporednih srebrnih žica. Ja sam pak otrag nekoliko godina kupio u nekog zlatara u Spljetu starinski srebrni prsten iz okolice Imockoga, na kojemu je isto takova troprutasta trostruka pletenica.

(Nastavit će se.)

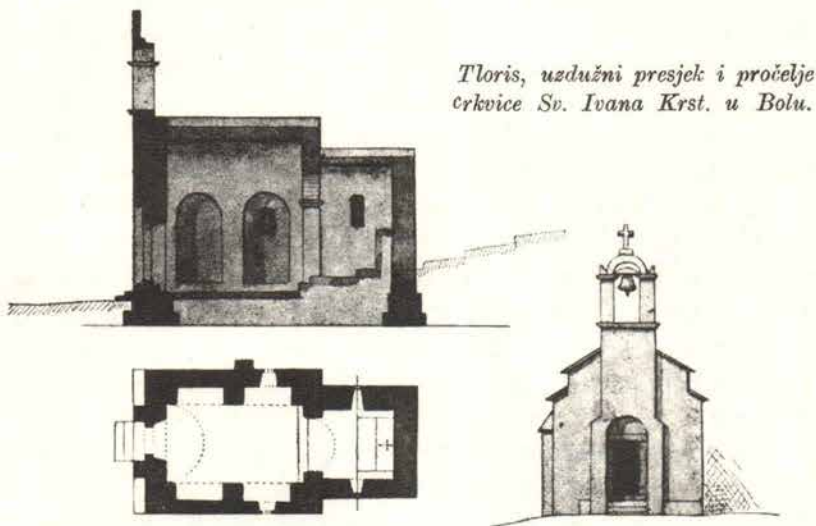
¹ Don Fr. Bulić, *Po ruševinama staroga Solina*, Tab. II i III k str. 28.

² Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini. God. VII (1895), Br. 2. Tab. III, IV, V, VII, VIII, IX i X, uz članak Iv. Kellnera »*Rimski gradj. ostanci u Ilidžama kod Sarajeva*«.

Sredovječna crkvice Sv. Ivana Krstitelja u Bolu na otoku Braču.

(Sa slikama.)

Pri zapadnom podnožju brežuljka, na kojem je novija župna crkva Bl. Gospe od Milosti, dominikanski samostan i obćinsko groblje varoši Bola na otoku Braču, stoji tvrdo sagrađena i posvodjena, pa zato vrlo dobro saćuvana, sredovjećna crkvice Sv. Ivana Krstitelja. Orientovana je s pročeljem okrenutim put zapada. Pri nutrnjoj dužini od 4·15 m. i širini od 2·475 m. ima ona pročeonu zid debeo 60 cm., uzdužna platna

debela po 95 cm. Uz to joj je sa sjeverne strane 51·5/57 cm. jak podpornjak, a na pročelju još, s jedne i druge strane ulaza, po podpornjak od 42/46 cm. jakosti, koji, spojeni polukružnim lukom, podupiru pročeonu zvonik u vrh kojega je latinski kameniti križ. U uzdužnim platnima u nutrnjosti crkvice izkopane su po dvie sliepe arkade duboke od 57·5 do 62 cm. Preko dva stepena ulazi se iz crkvice u četverostranu polukružnim baćvastim svodom posvodjenu apsidu, iznutra dugu 2·2 m., široku 2·08 m., u kojoj je otar naslonjen na začelju. Apsida prima svjetlost kroz dva uzka (7 cm. široka) prozorćića. Po jedan prozorćić 18 cm. širok, u iztoćnim arkadama, razsvjetljuje prednji dio crkvice. Osjem glavnoga krova nad crkvenim svodom,

nahodi se na crkvi dva pobočna krovca, koji pokrivaju vanjski dio debljine zidova (40 cm.), i mnogo doprinášaju k povišenju estetičnog utiska njezine vanjštine.

Do godine 1462., kad je, po sačuvanim domaćim izpravama, započeta gradnja nove prostranije crkve, ova je crkvice služila kao župna crkva bolska. Ona je dakle svakako starija od XV. vieka, ali bi, po obliku prozorâ, po slipeim arkadama i po pročeonom zvoniku mogla slobodno poticati i iz XI. ili XII. vieka.

F. Radić.

Popis

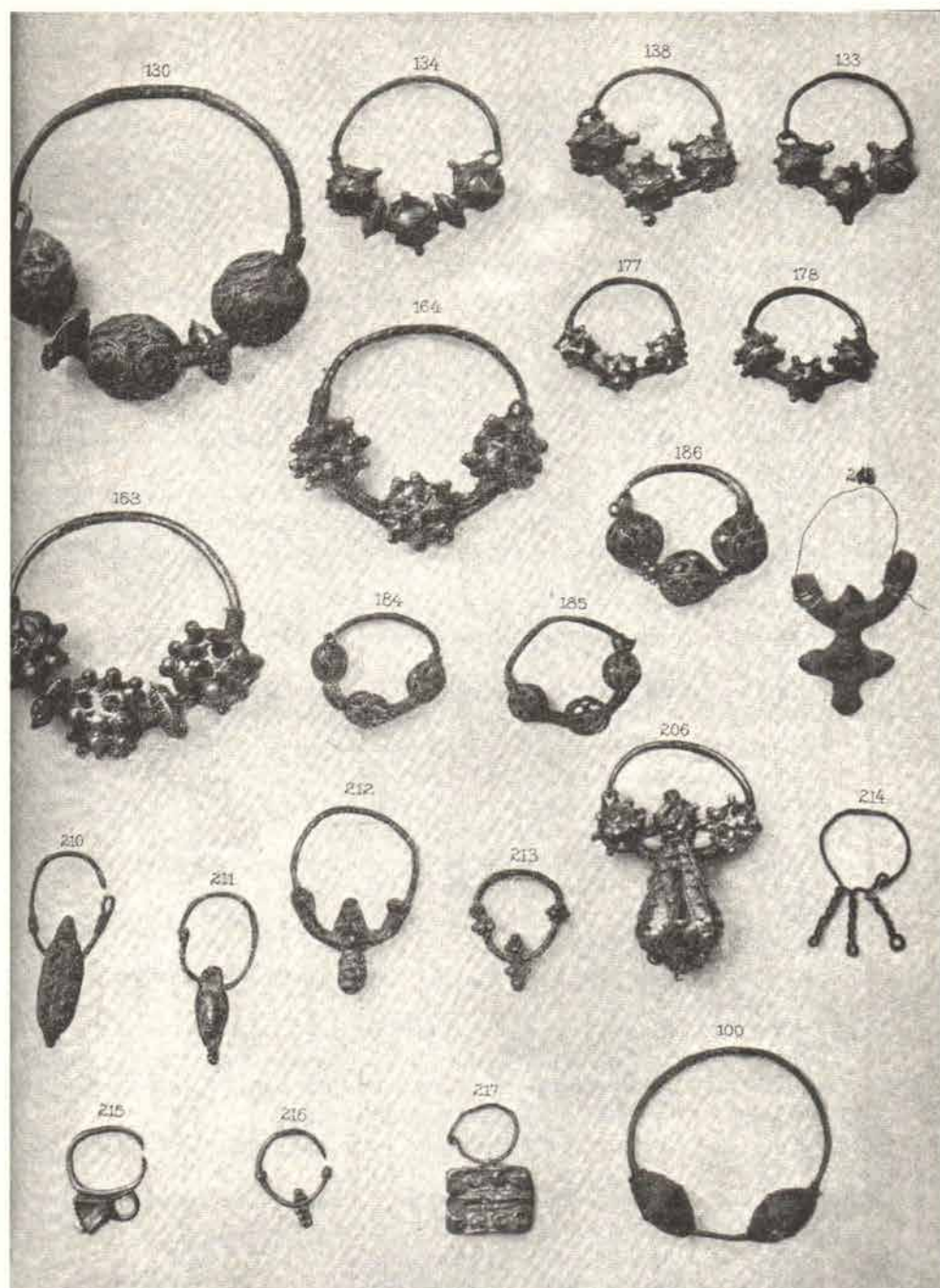
naušnicâ (ukosnicâ, mingjušâ) „Prvoga muzeja hrv. spomenika“ u Kninu.

(Sa slikama. Nastavak).

- Br. 133/1. Srebro pozlaćeno. Na karičici po tri jabučasta šuplja, sredinom sastavljena zrna. Na svakom zrnu po tri unutra okrenuta peterolatična cvietka od prepletene žice. Prostor medju zrcima izpunjen je na rubove omotanom žicom. Dobro sačuvana; 26 mm. premjera, 5.13 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 133/2. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana: treće zrno sasma postradalo; 24 mm. premjera, 3.34 gr. težine.
- „ 134. Jednaka predjašnjoj, s tom razlikom, što je prostor izmedju zrnaca ukrašen, kako i na onoj pod br. 119. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 4.25 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 135/1. Jednaka onoj pod br. 133, s razlikom, što u svakom listu šesterolatična cvietka ima po jedna obla glavica klinčića. Dobro sačuvana; 50 mm. premjera, 10.53 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 135/2. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana; 50 mm. premjera, 11.02 gr. težine.
- „ 136. Jednaka predjašnjoj, bez klinčića na laticama cvietka. Osrednje sačuvana; 42 mm. premjera, 9.60 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 137/1. Jednaka onoj pod br. 133. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 3.85 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 137/2. Jednaka predjašnjoj; 26 mm. premjera, 3.32 gr. težine.
- „ 138. Jednaka onoj pod br. 136. Dobro sačuvana; 25 mm. premjera, 4.84 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 139. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 2.1 mm. premjera. 3.02 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 140/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 24 mm. premjera, 3.44 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 140/2. Jednaka predjašnjoj; 26 mm. premjera, 3.15 gr. težine.
- „ 141/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 24 mm. premjera, 4.07 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 141/2. Jednaka predjašnjoj; 26 mm. premjera, 3.15 gr. težine.
- „ 142/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 20 mm. premjera, 3.75 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 142/2. Jednaka predjašnjoj; 22 mm. premjera, 4.32 gr. težine.
- „ 143/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 24 mm. premjera, 4.59 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 143/2. Jednaka predjašnjoj; 24 mm. premjera, 4.84 gr. težine.
- „ 144/1. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana: jedno zrno postradalo; 24 mm. premjera, 2.04 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 144/2. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana: dva zrna sasvim postradala; 29 mm. premjera, 1.47 gr. težine.

- Br. 145/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 18 mm. premjera, 3·04 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 145/2. Jednaka predjašnjoj; 18 mm. premjera, 2·79 gr. težine.
- „ 146/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 23 mm. premjera, 2·31 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 146/2. Jednaka predjašnjoj; 22 mm. premjera, 2·26 gr. težine.
- „ 147/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 21 mm. premjera, 4·01 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 147/2. Jednaka predjašnjoj; 22 mm. premjera, 3·14 gr. težine.
- „ 148/1. Srebro pozlaćeno. Na karičici po tri šuplja zrna. Svako zrno pokrivaju po tri okružna cvietka. U kutovima, gdje se ovi cvjetci dotiču, smještena su piramidalno četiri zaobljena klinčića. Osrednje sačuvana; ali jedno zrno je sasvim propalo; 24 mm. premjera, 2·94 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 148/2. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 24 mm. premjera, 3·44 gr. težine.
- „ 149/1. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana: dva zrna su sasvim postradala; 20 mm. premjera, 0·90 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 149/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana: na jednom zrnu oštećena; 18 mm. premjera, 1·60 gr. težine.
- „ 150/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 19 mm. premjera, 0·80 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 150/2. Jednaka predjašnjoj; 18 mm. premjera, 0·900 gr. težine.
- „ 151. Jednaka onima pod br. 133. Dobro sačuvana; 21 mm. premjera, 2·73 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 152. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 21 mm. premjera, 2·73 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 153. Jednaka onoj pod br. 110. Slabo sačuvana; 39 mm. premjera, 7·77 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 154/1. Jednaka onoj pod br. 148. Dobro sačuvana; 18 mm. premjera, 2·19 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 154/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana: jedno zrno postradalo; 18 mm. premjera, 1·06 gr. težine.
- „ 155. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; 20 mm. premjera, 1·56 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 156. Jednaka onoj pod br. 133. Dobro sačuvana; 20 mm. premjera, 2·49 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 157. Jednaka onoj pod br. 148. Osrednje sačuvana; 18 mm. premjera, 1·28 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 158. Jednaka onoj pod br. 133. Osrednje sačuvana; 18 mm. premjera, 1·39 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 159. Srebro pozlaćeno. Na karičici tri jabučasta, od dvie pole sastavljena šuplja zrna. Na svakoj poli zrna ima po dva nakita u spodobi slova S, od prepletene žice. Krajevi tog nakita ukrašeni su glavicom klinčića. Prostor medju zrcima jednak je kao na onoj pod br. 58. Dobro sačuvana; 22 mm. premjera, 1·59 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 160. Srebro pozlaćeno. Na karičici jedno zrno: dva druga sasvim su postradala. Sačuvano zrno je jabučasto od dvie pole sastavljeno. Svaka pola ukrašena je sa četiri vjenčića od prepletene žice. Prostor medju zrcima je jednak kao i na

- onj pod br. 58. Slabo sačuvana; 24 mm. premjera, 1·36 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- Br. 161. Jednaka onj pod br. 133. Slabo sačuvana: dva su zrnca sasvim postradala; 20 mm. premjera, 1·20 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 162. Jednaka onj pod br. 160. Slabo sačuvana: dva su zrnca sasvim postradala; 20 mm. premjera, 0·90 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje
- „ 163/1. Srebro pozlaćeno. Na karičici tri jabučasta skroz šuplja, od dvie pole sastavljena zrna. Svaka pola predstavlja razvijen cviet od dva reda latic. Nutrjni je dio od četverolatična pri krajevima zaoštrena tenečetâ, dočim izvanjski je osmerolatičan od spošnjene zarubljene žice, ukrašen sa osam zaobljenih klinčića. Oba cvieta sljubljuju se kroz prepletenu žicu, preko koje simetrično teče osam drugih zaobljenih klinčića. Prostor između zrnaca jednak je kao i na onj pod br. 119. Živi krak karičice sedam puta ovijen je prepletenom žicom. Dobro sačuvana; 44 mm. premjera, 19·30 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 163/2. Sasvim jednaka predjašnjoj; 40 mm. premjera, 20·84 gr. težine.
- „ 164/1. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što joj karičica od spletene žice. Prostor između zrnaca jednak je kao na onj pod br. 113. Dobro sačuvana; 35 mm. premjera, 8·74 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 164/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; 34 mm. premjera, 7·54 gr. težine.
- „ 165. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 44 mm. premjera, 10·94 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 166/1. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što razmak između zrnaca jednak je kao na onj pod br. 104. Osrednje sačuvana; 36 mm. premjera, 5·02 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 166/2. Jednaka predjašnjoj; 35 mm. premjera, 5·48 gr. težine.
- „ 167/1. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što kraj karičice gdje se sapinje jednak je kao na onj pod br. 2. Dobro sačuvana; 34 mm. premjera, 5·85 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 167/2. Jednaka predjašnjoj; 34 mm. premjera, 7·44 gr. težine.
- „ 168/1. Jednaka predjašnjoj bez naznačenog varijanta u karičici; 30 mm. premjera, 7·00 grama težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 168/2. Jednaka predjašnjoj; 30 mm. premjera, 5·75 gr. težine.
- „ 169/1. Jednaka predjašnjoj sa varijantom u karičici, kako u onj pod br. 2. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 7·44 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 169/2. Jednaka predjašnjoj; 30 mm. premjera, 5·84 gr. težine.
- „ 170/1. Jednaka predjašnjoj bez naznačenog varijanta u karičici. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 3·71 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 170/2. Jednaka predjašnjoj; 30 mm. premjera, 3·46 gr. težine.
- „ 171/1. Jednaka predjašnjoj; Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 3·41 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 171/2. Jednaka predjašnjoj; 30 mm. premjera, 3·90 gr. težine.
- „ 172/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 28 mm. premjera, 3·40 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 172/2. Jednaka predjašnjoj; 24 mm. premjera, 3·42 gr. težine.
- „ 173/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 26 mm. premjera, 4·70 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 173/2. Jednaka predjašnjoj; 25 mm. premjera, 4·45 gr. težine.

- Br. 174/1. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što razmak između zrnaca izpunjen je zbijenim glavicama klinčića. Dobro sačuvana; 23 mm. promjera, 3·60 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 174/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; 22 mm. promjera, 3·59 gr. težine.
- „ 175. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što su cvietovi četverolatični sa jednakim brojem klinčića. Dobro sačuvana; 25 mm. promjera, 2·60 grama težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 176/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 21 mm. promjera, 2·46 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 176/2. Jednaka predjašnjoj; 26 mm. promjera, 1·77 gr. težine.
- „ 177/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 20 mm. promjera, 2·38 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 177/2. Jednaka predjašnjoj; 20 mm. promjera, 1·52 gr. težine.
- „ 178/1. Jednaka onoj pod br. 163 s razlikom, što je izvanjski dio osmerolatična cvietka od prepletene žice, i što sredinom, gdje se sastaju cvietovi nema nikakvih klinčića. Razmak između zrnaca jednak je onoj pod br. 174. Dobro sačuvana; 22 mm. promjera, 3·00 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 178/2. Jednaka onoj pod br. 164 s razlikom, što na sredini, gdje se sastaju cvietovi nema nikakvih klinčića. Osrednje sačuvana; 24 mm. promjera, 2·58 gr. težine.
- „ 179/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 20 mm. promjera, 2·07 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 179/2. Jednaka predjašnjoj; 20 mm. promjera, 2·00 gr. težine.
- „ 180/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 20 mm. promjera, 1·48 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 180/2. Jednaka predjašnjoj; 20 mm. promjera, 1·58 gr. težine.
- „ 181. Srebro pozlaćeno. Na karičici po tri šuplja zrna. Svako zrno sastavljeno je od dva spajajuća se cvietka. Svaki cvietak ima po tri reda laticā: prvi i drugi (nutrjni) kako na onoj pod br. 163, treći (vanjski) sastoji od glavičā poredanih klinčića. Sredina gdje se cvietovi sastaju, ukrašena je sa osam vienčića od zbijenih klinčića. Prostor između zrnaca jednak je kako i na onoj pod br. 164. Krak karičice, gdje se sapinje jednak je kao na onoj pod br. 2. Osrednje sačuvana; 28 mm. promjera, 2·17 grama težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 182. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; 26 mm. promjera, 3·75 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 183. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 24 mm. promjera, 2·10 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 184/1. Srebrna. Na karičici po tri šuplja zrna. Svako zrno sastavljeno je od dva spajajuća se osmerolatična cvietka. Latice su od dvostruke prepletene žice. Prostor između zrnaca jednak je kao na onoj pod br. 104. Dobro sačuvana; 22 mm. promjera, 2·44 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 184/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; jedno joj je zrno sasvim postradalo: 20 mm. promjera, 2·00 gr. težine.
- „ 185/1. Jednaka predjašnjoj sa varijantom u karičici, kako na onoj pod br. 2. Dobro sačuvana; 22 mm. promjera, 2·23 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 185/2. Jednaka predjašnjoj; 21 mm. promjera, 2·15 gr. težine.
- „ 186/1. Srebro pozlaćeno. Na karičici po tri jabučasta šuplja zrna. Svako zrno sastoji od dva spajajuća se cvietka. Svaki cvietak ima po dva reda laticā: nutrjni je od četverolatična tenečeta, a vanjski od osmerolatične prepletene žice. Kraj ka-

- ričice, gdje se sapinje, jednak je kao na onoj pod br. 2. Prostor između zrnaca jednak je kao i na onoj pod br. 124. Dobro sačuvana; 26 mm. premjera, 5·77 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- Br. 186/2. Jednaka predjašnjoj; 22 mm. premjera, 5·41 gr. težine.
- " 187/1. Jednaka onoj pod br. 177. Osrednje sačuvana, ali joj karičica i jedno zrno sasvim postradalo; 28 mm. premjera, 2·63 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 187/2. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 34 mm. premjera, 4·20 gr. težine.
- " 188/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 4·07 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 188/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana: jedno zrno i karičica su sasvim postradali; 25 mm. premjera, 3·41 gr. težine.
- " 189/1. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 32 mm. premjera, 4·70 grama težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 189/2. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; 32 mm. premjera, 5·83 gr. težine.
- " 190. Jednaka onoj pod br. 177. Dobro sačuvana; 20 mm. premjera, 1·38 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 191. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 22 mm. premjera, 2·28 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 192/1. Jednaka onoj pod br. 178/2. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 3·67 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 192/2. Srebro pozlaćeno. Na karičici po tri šuplja jajasta zrna. Svako zrno sastavljeno je od dva spajajuća se cvietka. Svaki cvietak sastoji od tankog na šest krajeva prošupljena teneceta, koji je iz vana pokriven šesterolatičnim cvietkom od prepletene žice. Na sredini, gdje se cvjetovi spajaju, rasporedjene su po tri glavice klinčića. Prostor između zrnaca jednak je kao na onoj pod br. 58, dok kraj karičice, gdje se sapinje, jednak je kao na onoj pod br. 2. Dobro sačuvana; 26 mm. premjera, 3·35 gr. težine.
- " 193. Jednaka onoj pod br. 174. Dobro sačuvana; 17 mm. premjera, 3·70 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 194. Jednaka onoj pod br. 178. Dobro sačuvana; 21 mm. premjera, 3·14 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 195. Jednaka onoj pod br. 177. Dobro sačuvana; 22 mm. premjera, 2·00 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 196. Srebro pozlaćeno. Na karičici po tri jab časta šuplja zrna. Svako zrno je izvana pokriveno sa tri peterolatična cvietka od proste žice. Sredina cvietka, bolje rekuć njegova petlja, sastoji od odskočita za 3 mm. klinčića, pri glavici zarezana. Kraj svake latice ukrašen je sa glavicom sitnih klinčića. Prostor između zrnaca jednak je kao na onoj pod br. 178. Osrednje sačuvana, ali joj jedno zrno sasvim postradalo; 20 mm. premjera, 1·70 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- " 197. Jako oštećena: ostala joj čitava samo karičica, dok tri zrna, kojima se tragovi razabiru, sasvim su postradali; 24 mm. premjera, 1·37 gr. težine. Našasta na Kapitolu kod Knina.
- " 198. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana; 20 mm. premjera, 1·25 gr. težine. Našasta gdje i predjašnja.
- " 199. Jednaka predjašnjoj. Slabo sačuvana; 16 mm. premjera, 0·65 gr. težine. Našasta na rimo-kat. groblju u Biskupiji.
- " 200. Srebrna. Na karičici jedno zrno od prosto savijene žice, kao na onoj pod br. 108. Osrednje sačuvana; 16 mm. premjera, 0·77 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.

- Br. 201. Srebrna. Slabo sačuvana: ostala joj čitava samo karičica, dok su joj tri zrna, kojima se tragovi razabiru, sasvim postradala. Prostor između zrnaca jednak je kao na onoj pod br. 58; 20 mm. premjera, 1·35 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 202. Srebrna žica sa dva koljenca od proste žice: jedan je omotan samo jedan, a drugi četiri puta; 20 mm. premjera, 0·45 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 203. Jednaka onoj pod br. 200 s razlikom, što ima na karičici šupalj privjesak od crljene staklene tjestine. Osrednje sačuvana; 36 mm. premjera, 0·88 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 204. Jednaka onoj pod br. 164. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 4·30 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 205. Jednaka predjašnjoj. Dobro sačuvana; 30 mm. premjera, 4·25 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 206/1. Na karičici sa svake strane po jabučasto šuplje zrno, a na sredini iste treće jednako zrno, iz kojeg vise četiri dugoljasta privjeska, završujuća sa istovjetnim poluzrnom. Svako zrno s krajevâ karičice pokriveno je sa osam vjenčićâ od prepletene žice i sa šestnaest glavica od klinčića simetrično rasporedanih. Srednje poluzrno jednako je ukrašeno vjenčićim i klinčićima, dok četiri dugoljasta privjeska među sobom spojena, prama svojemu donjemu kraju u pačetvorastom obliku pomalo se razširuju, te se tubasto završuju. Rubovi ovih privjesaka ukrašeni su dva prutka od prepletene žice, uz koju se priljubljuju paralelno sa svake strane u šest redova po tri zbijene glavice klinčićâ. Prutci ovih privjesaka završuju sa malom alkom od razplacene žice. Isto tako ukrašeno je i donje poluzrno sa vjenčićima i završuje sa jednakom alkom, ali nema na sebi nikakvih klinčića. I privjesci, ondje gdje se sljubljuju, imaju u razmaku po dvie sasvim slične alke. Isto takovu alku ima u vrhu srednje poluzrno, iz kojeg opisani privjesci niču. Dobro sačuvana; 24 mm. premjera; 8·72 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 206/2. Jednaka predjašnjoj; 24 mm. premjera, 9·15 gr. težine.
- „ 207. Srebrna. Izradbom slična predjašnjoj, uz neke nuzgredne inačice. Osrednje sačuvana; 30 mm. premjera, 6·30 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 208/1. Jednaka predjašnjoj. Osrednje sačuvana; 28 mm. premjera, 7·38 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 208/2. Jednaka predjašnjoj; 28 mm. premjera, 5·20 gr. težine.
- „ 209. Mjedena žica, na kojoj dva koljenca od dvadesetčetiri puta prosto omotane žice. Osrednje sačuvana; 32 mm. premjera, 2·80 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 210/1. Srebrna. Na karičici dva koljenca od šest puta omotane žice a medj ovima čunjast privjesak, sa četiri strane, od vrha k dnu ukrašen izvijuganom žicom u spodobi zmije. Gornji i donji kraj ovog čunjka završuje sa glavicom klinčića. Ovim kao da se htjelo oponašati kakva zareznička. Dobro sačuvana; 14 mm. premjera, 1·80 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 210/2. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što na karičici nema nikakvih koljenaca, doliš gore opisanog privjeska; 14 mm. premjera, 2·28 gr. težine.
- „ 211. Jednaka predjašnjoj s razlikom, što na čunjastu privjesku rubovi žice upravno teku. Ovim privjeskom kao da se htjelo oponašati kakva krastavca. Dobro sačuvana; 14 mm. premjera, 0·85 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 212/1. Mjedena. Na sredini karičice dvopupast privjesak. Gornjim dielom privjeska kao

- da se htjelo oponašati borovu češericu, a donjim grozd. Dobro sačuvana; 20 mm. premjera, 2·27 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- Br. 212/2. Jednaka predjašnjoj; 20 mm. premjera, 2·64 gr. težine.
- „ 213. Srebro pozlaćeno. Sa stranâ na karičici dva filigranska koljenca, sastojeća iz tri reda zbijenih zrnaca. Srednji sastoji od šest većih a dva skrajnja od dvanaest manjih u vienac poredanih zrnaca. Na sredini karičice privjesak takodjer od filigranskih zrnaca, sredinom svojom uz karičicu pričvršćen tako, da se prikazuje kao dva grozda: jedan okrenut prama gore a drugi dolje. Dobro sačuvana; 18 mm. premjera, 1·57 gr. težine. Našasta dne 22. lipnja 1892. u grobu uz mrtvaca, s podnevne strane bazilike na rimo-kat. groblju u Biskupiji. Kod nogu istomu mrtvacu našaste su željezne ostruge, slabo sačuvane.
- „ 214. Mjedena žica. Na karičici tri privjeska od prepletene žice. Dobro sačuvana; 16 mm. premjera, 0·52 gr. težine. Našasta gdje i predjašnje.
- „ 215. Zlatna. Na karičici privjesak predstavljajuć raspolovljen oktaedar, u kojemu vjerojatno stajao dragi kamen („*gemma*“), ali ovaj postradao. Dobro sačuvana; 14 mm. premjera, 1·48 gr. težine. Našasta u Golubiću kod Knina.
- „ 216. Zlatna. Sa stranâ na karičici dva koljenca od tripud opasane žice. Na sredini karičice privjesak od filigranskih sbivenih zrnaca, nalik grozdu. Dobro sačuvana; 14 mm. premjera, 0·73 gr. težine. Našasta na starohrvatskom groblju, — na zemljištu Nikole Grčića — u Šupljaji — „Burnum“.
- „ 217. Zlatna. Na karičici pačetrovan privjesak od zlatna tenečka. Privjesak je bio izvezen, ali se vez slabo razabire. Osrednje sačuvana; 12 mm. premjera, 0·87 gr. težine. Našasta dne 31. svibnja 1892. u grobu uz mrtvaca s podnevne strane bazilike na rimo-kat. groblju u Biskupiji. Uz desnu ruku istog mrtvaca našast je kratak nožić. Mrtvac je suvremen ostaloj šestorici mrtvaca našastih u šest grobova, o kojima je nahrceno u zagrebačkomu „Viestniku“ god. 1892., str. 94.

(Biti će nastavljeno.)

Fra V. Marun.

Sredovječne crkvice oko Selaca na otoku Braču.

(Sa slikama.)

Na jugoistočnom kraju otoka Brača, oko Selaca, obstoje još dobro sačuvane četiri male sredovječne crkvice skoro jednakih protega, po staroslavenskom običaju sagrađene na vrhuncim četiriju visokih brežuljaka, koji su po njima i primili naziv *Sv. Nikole*, *Sv. Nedjelje*, *SS. Kuzme i Damjana* i *Sv. Tome*. Sama imena svetaca kažu, da su to od

Crkvice Sv. Nikole.

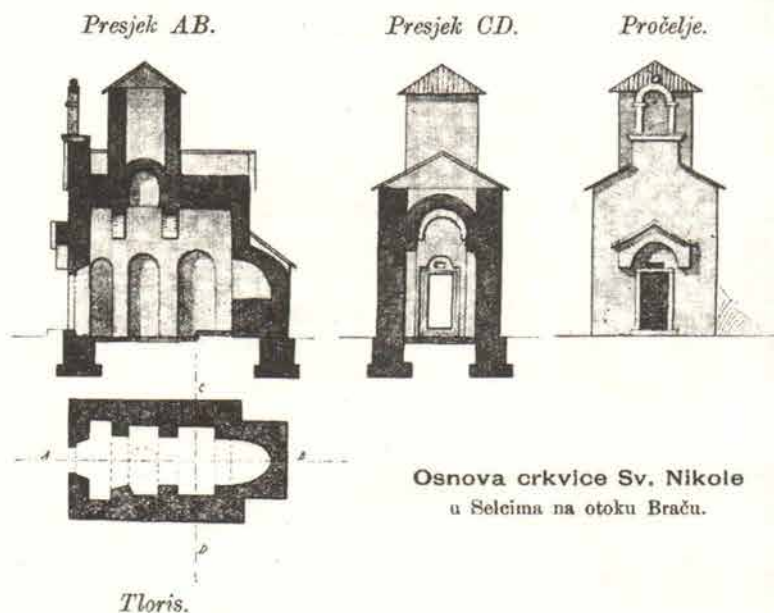
onih za koje hrvatski narod goji i gojio je osobito počitanje još od prvih doba svojega pokrštenja: za Sv. Nikolu kao zaštitnika putnikâ, navlaš pomorskih, Sv. Nedjelju radi velikog štovanja dana Gospodnjega, te se o njoj pjeva u narodu u toliko inačicâ krasna pjesma »Kraljević Marko i Sv. Nedjelja«,¹ SS. Kuzme i Damjana, kao svete vrače, parce i zaštitnike od svake bolesti. Crkvice Sv. Nikole je na brežuljku visoku nad morem 160 m., na granici

¹ „Hrvatske narodne pjesme“, Skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Knj. I. str. 122 i 541.

između područja sela Sv. Martina i Selaca, Sv. Martinu prema sjeverozapadu, a na iztok i nešto bliže Selaca; dočim su crkvice Sv. Nedjelje, SS. Kuzme i Damjana i Sv. Tome daleko na zapad Selaca. Ova druga bliže južnoj obali Brača, na sjeveroiztok luke Hrvatske, blizu granice selačkog, a na području Gornjo Humčanskom. Bieg Sv. Nedjelje je visok 383 m., onaj SS. Kuzme i Damjana 449 m. a onaj Sv. Tome 406 m. nad morem.

Ja sam već javio, da sam te crkvice obašao i obećao, da ću jih ovdje opisati, pa eto izpunjujem svoje obećanje.¹

I. *Crkvice Sv. Nikole*. Duga je s dvora 5·25 m., široka 3·56 m., iznutra 4·08 m. i 1·51 m.; ali su joj u debljini zidova izkopane s jedne i

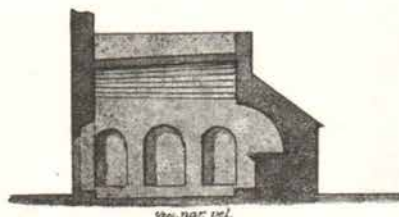

druge strane po tri nejednake slipe arkade, duboke od 34 cm. do 42 cm., široke: prva do ulaza 68 cm., druga 95 cm., treća 1·13 m., visoke 2·56 m., razstavljene lezenama širokim od 47 do 51·5 cm. (Vidi na tlorisu.) Na visini od 2·88 m. od tleha iztiču se nad lezenama naskočeni pojasi, koji polukružno bačvasti svod diele na tri polja (vidi na tlorisu i presjeku *AB*). Sa crkvicom sdruzena je s istočne strane s dvora pačetrovna, 2·24 m. široka, 1·22 m. duga, a iznutra parabolična apsida, sa dotičnim svodom, u kojoj je uzidan otar (vidi u tlorisu i presjeku *AB*). Na sredini srednjeg polja svoda podiže se malo slipe kube, koje je s dvora naglašeno četverostranom kulićom, koja se iztiče nad crkvenim krovom, kao što se razabire iz slikâ na priloženoj tablici. To je, samo u vrlo manjoj mjeri, kube poput onoga na

¹ U ovom časopisu God. V. Sv. 2, str. 103.

crkvi Sv. Petra u Priekom kod Omiša,¹ a mjerom i oblikom vrlo slično onom na crkvi Sv. Nikole u Priekom u Dubrovniku.² Kao što ova crkva potiče po prilici iz XI. vieka, ne može da bude iz kašnjenja doba ni crkvice Sv. Nikole kod Selaca, ako nije nešto starija. Paraboličan oblik njezine posvođjene apsida napominje nam parabolično kube bivše hrvatsko-bizantinske bazilike Sv. Eufemije u Spljetu³ i slično na crkvi Sv. Luke u Kotoru.⁴ Kao neka uspomena predvorja stoji nad ulazom crkvice Sv. Nikole kod Selaca naskočen sliepi luk pokriven krovcom sa strehom. Osjem vrafi, crkvice ne ima drugog otvora za svjetlost, nego malu pačetvoranu ponaricu nad gornjim pragom ulaza. Visoko pročelje završuje u pročeonu zvonik na šuplji polukružno završeni prozor za zvono. Kao što i sve tri sliedeće crkvice, pa i više njih po Dalmaciji na vrhovim brežuljaka, i ova je crkvice naokolo ogradjena mrtvom ogradom od 1 m. do 1·5 m. visine.

II. *Crkvice Sv. Nedjelje* je oko 6 kilometera daleko od Selaca. Ona se nahodi pri zapadnoj strani liepe i plodne kotline na vidiku crkvice SS. Kuzme i Damjana. Njezin je tloris u obliku ino-

Tloris i uzdužni prosek crkvice Sv. Nedjelje kod Selaca na Braču.

smjernjaka, užeg pri pročelju, šireg pri polukružnoj s dvora, paraboličnoj apsidi iznutra. Južno joj je platno s dvora dugo 5·98 m., sjeverno 5·23 m.; pročelje je široko 4 m. Iznutra je crkvice do apsida duga 4·13 m., široka pri ulazu 1·75 m., pri apsidi 2 m. U predebelim joj platnima izkopane su iznutra po tri sliepe arkade, sve različitih širina od 97 cm. do 1·37 m. u dubini od 38 cm do 44 cm., koje su razstavljene lezenana širokim koje 50 cm. koje 52 cm. Arkade ne dosižu do tleha, kao u crkvi Sv. Nikole, nego počimlju na 39 cm. visine, kao u crkvi Sv. Ivana Krstitelja na Bolu.⁵ Brod crkvice je posvođjen

polukružnim kuso-čunjastim svodom, apsida paraboličnim polukubetom. Otara je, kao u crkvi Sv. Nikole, uzidan u svoj širini apsidice, ali ne zaprema svu njezinu duljinu i ima pred trpezom stepen. U južnoj arkadici do otara probiven je uzahan prozorčić. Na otaru je uljenom bojom na kamenitoj ploči napengana slika. Gori po sriedi Gospa s djetićem u naručaju, drži krunicu

¹ U ovom časopisu God. II. Br. 4, str. 226—227.

² Vidi moj članak sa s ikama: „Dvije najstarije sačuvane crkve grada Dubrovnika“ u ovom časopisu God. IV. Br. 2, str. 82—85.

³ Eitelberger, Die mittelalt. Kunst. Dalmatiens, str. 293—295.

⁴ Gj. Stratimirović, „O prošlosti i neimarstvu Boke Kotorske“, str. 21.

⁵ Vidi u dotičnom mojem opisu u ovoj svezci, str. 24.

u ruci. S desne joj Sv. Ivan Krstitelj, s lijeve Sv. Josip. Pod njom piše:

FECIT

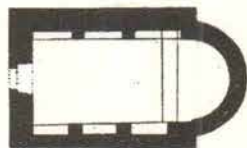
FAR

SCA Dominica.

Još je na otaru i malen drven kipić Sv. Dominika.

U ogradi pred crkvom su dva prosta groba pokrivena velikim pločama. Jedna je duga 2·31 m., široka 1·22 m., debela 11 cm., druga njoj jednaka. Druga su dva groba sa sjeverne strane crkve: jedan preuzak, zazidan, bez ploče, drugi s pločom dugom 2·26 m., širokom 1·10 m., debelom 11 cm. U istoj crkvenoj ogradi sa južne strane su još dva groba pokrivena također velikim pločama, od kojih je jedna prebivena po polak. Sve su ploče od domaćeg mjestnog gustog bijelog vapnenjaka, a svi su grobovi orijentovani JI—SZ.

III. *Crkvice SS. Kuzme i Damjana.* Slična je prednjašnjoj, a razlikuje se od nje tim, što joj je apsida polukružna iznutra i s dvora, što ne ima nikakva prozora i što joj je tloris u obliku pačevorine. I u njoj su tri para sliepkih arkada nejednake širine: južne su prilično jednake, od 1·08 m. do 1·10 m. široke, a od sjevernih prva do pročelja široka je 1·22 m., druga 1·16 m., treća 1·14 m. Južne su lezene široke po 41 cm., sjeverne po 38 cm. Crkvice je s dvora duga 5·54 m., široka 4·29 m., iznutra 4·35 m. i 2·34 m. Arkade su kao i u predjašnjoj dvije crkvice duboke od 35 cm. do 41 cm. Vrata su široka 68 cm. Brod je pokriven polukružnim bačvastim svodom, apsida polukubetom. Grehota, što je ova liepa kapelica zapuštena. Neuki i surovi pastiri već su joj počeli razkopavati zidove i pločnik; izvukli i odneli su kropionicu iz nutrnosti pročeonog zida, svetogrдно su polomili krasno sredovječno bronzano kandilo, kojega neke ulomke nadjoh na otaru, kao što i dvajuh sviećnjaka i malog propeća. Po tlima nadjoh ruku u naravskoj veličini urezana na površini ulomka poveće kamenite okružne posude, možda prije spomenute kropionice. Pri tlehu opazih četvornu ploču od domaćeg gustog vapnenjaka a na njoj u kolobaru pravilno urezan križ jednakih trokutno završenih krakova oko poveće okružne sredine i rupice u središtu. Premjer kruga u kojemu je križ iznosi 34 cm.

Tloris crkvice SS. Kuzme i Damjana kod Gornjeg Humca na otoku Braču.

Osjem navedenih žalostno propalih umjetnina, sačuvani su u crkvi SS. Kuzme i Damjana još i ostanci jednog kiparskog iz preporodnog doba i jednog slikarskog spomenika srednjega vieka. Na otaru je u posebnu slobodno stojećem zidiću uzidana poput kamenita triptiha sliedeća kiparska grupa u visoku reljefu. Po sriedi Gospa sjedi na priestolju s djetićem, koji stoji na nogama na njezinom desnom koljenu. Do njih s desne i s lijeve

strane stoje sveci Kuzma i Damjan. Sva je površina apsidinog svoda bila slikana a fresco po staro-kršćanskom načinu crljeno-surom zemljom okrom. Nego je većina slika odpala, te ostaju još u jednom redu oko apsida šestero liepih kerubina. Nad slavolukom apsida, takodjer okrom, je naslikana krasna, široka, narebrena divot-amfora (Pracht-Amphora). S desne strane amfore, pružajuć se oko luka u sjedećem položaju, sjedi žena u bogato nabranoj haljini. S lieva je bio naslikan isto tako sjedeći lik Spasiteljev, ali mu se sada još jedva razlikuju tragovi lica i pruženih, pallijem pokrivenih, noga. Uzamši, da je amfora prikazana kao simbol bunara, treba zaključiti, da je predstava predočivala Isusa na bunaru sa Samaritankom. U starokršćanskoj umjetnosti ne ima spomenika, koji bi nam svjedočio, da je taj prizor iz Novoga Zavjeta bio igda predstavljen na zidu iznad glavne apsida. Na jednoj od ploča od pečene zemlje, kojima je bila obložena iznutra bazilika u Hadscheb el-Aiun-u u Africi iz VI. vieka¹ predstavljen je Isus i Samaritanka stojeći jedan prama drugoj izmedju dva stupa. Obojica su odjeveni u tunikam do košćica. Isus drži lievóm križ na dugoj staci, a desnu pruža k Samaritanki. Medju njima je po sriedi bunar, predstavljen kratkim stupóm, na kojemu je amfora. Bunar je izmedju dva kóca, koji su gori sastavljeni popriečnicom. Na sred iste visi čekrk, oko kojega ide konop od ruku ženinoh do amfore. Neka je surova izradba plohorezbe na ploči od pečene zemlje, ipak jasno izrazuje predstavu. Na našoj slici ostala je od bunara sama amfora, a likovi na istim stranama, samo sjedeći mjesto stoječke.

Pred selačkim rodoljubima ja sam duboko požalio zapuštenost crkvice SS. Kuzme i Damjana, koja bi se lako dala popraviti uz malo dobre volje. Selčani bi doisto i dragovoljno pripomogli k popravljenju i sačuvanju te prezlamenite crkvice iz XI. ili XII. vieka, ali se oni ne mogu u nju pačati, jer ne pripada njihovoj, nego župi Gornjo-Humčanskoj. Usudjujem se dakle preporučiti pošt. gosp. župniku Gornjega Humca, da bi se što prije zauzeo oko toga, da bude popravljen i sačuvan od konačne propasti taj liepi spomenik bogoljubnosti i kulture naših pradjedova, koji, dok je odolio nepogodama kroz sedam-osam vjeková, bilo bi žalostno i malo dično po naraštaj XX. vieka, kad bi se mašio, da ga namjerice poruši, u času kad se u izobraženom svijetu troše milijuni oko uzdržavanja starinskih spomenika, a ova bi se crkvice dala dobro urediti sa par stotinicá kruná.

IV. *Crkvice Sv. Tome* sačinjava uz prediduće dvie sjeveroiztočni vrh istokračna trokuta, te je od njih bliža Selcima, a daleka od Sv. Nedjelje, koliko i ova od SS. Kuzme i Damjana. S neke pometnje nije se mogao nikako naći ključ ove crkvice u onaj dan kad sam ju pohodio, pa ne znam ništa stalna da kažem o njezinom nutrnjem ustrojstvu. Uvjeravali su me,

¹ Le Blant: Sur quelques carreaux de terre cuite nouvellement découverts en Tunisie (Rev. arch. 1893, p. 273).

da je iznutra slična opisanim dvjema susjednim crkvicama, ali da ima sa svake strane samo po dvie sliepe arkade poput crkvice Sv. Ivana Krstitelja u Bolu. Na njoj je proceoni zvonik sličan onomu crkvice Sv. Nikole. Duga je s dvora 4·56 m., široka 3·15 m., a završuje s istočne strane pačetrovnom apsidom dugom 1·35 m., širokom 1·90 m. I u tom bi sličila crkvici Sv. Nikole. Na sred nadvratnika urezan joj je latinski križ. Ima jedan uzahan prozorčić pri jugoistočnom kraju broda, a jedan na pročelju do sjeverne strane ulaza. I oko nje je okrugla ograda, u kojoj ima nekoliko grobova, koji su pokriveni tankim sad prelomljenim pločama. Crkvice je na brežuljku s istočne strane spomenute kotline. Sa svake od tih triju crkvice liepo se vide ostale dvie.

Ovdje opisane bačvastim svodom posvodjene četiri starohrvatske bračke bogomolje urešene i utvrđene s nutrnje strane svakog uzdužnog platna su tri prilično duboke sliepe arkade, a kadgod su dvie, četiri ili više njih, ne sačinjavaju osamljen pojav u starohrvatskom graditeljstvu, nego su dapače zlamentim članom neprekidna niza sličnih sredovječnih crkava u Dalmaciji, koje naš narod obično zove starim *grčkim* crkvama, nagovieštajući time na bizantinsko poriekle starohrvatskog graditeljskog sloga. Nekoliko od tih crkava sam ja već opisao većim dielom u ovom časopisu, druge će biti u svoje vrieme opisane i ilustrovane. Objelodanjene su:

1. Ostaneci crkvice *Sv. Tome u Kutima* u Boki Kotorskoj¹ iz VIII. vieka, jer posve slična onoj Sv. Mihajla kod Stona, kojoj se postanak može da ustanovi po množini klesarskih ostanaka. Ima po tri sliepe arkade.

2. Ostaneci starije crkve *Sv. Nikole u Priekom* u Dubrovniku.² Imala je po četiri sliepe arkade. Potiče po svoj prilici iz X. vieka.

3. Crkva *Bl. Gospe u Lužinam* u polju stonskomu.³ Ima uz narteks po tri sliepe arkade. Iz IX. vieka.

4. Crkvice *Sv. Mihajla* kod trečoredkinja Sv. Dominika *pri strani s južne strane polja stonskoga*.⁴ Ima po tri sliepe arkade. Iz VIII. vieka.

5. Ruševina crkvice *Sv. Martina pri južnom okrajku polja stonskoga*.⁵ Ima po tri sliepe arkade. Najkašnje iz XII. vieka.

6. Zapuštena crkva *Sv. Ivana u Zamlinju u polju stonskomu*.⁶ Ima po pet sliepih arkada. Izmedju IX. i X. vieka.

7. Zapuštena crkvice *Sv. Jurja u Ponikvama na Pelješcu*.⁷ Ima po tri sliepe arkade. Iz XI. ili XII. vieka.

¹ Ђорђе Стратимировић: О прошлости и неимарству Боске Которске. Т. 2.

² Види мој опис у овом часопису God. IV. Br. 2, str. 83.

³ Ibid. God. IV. Br. 2, str. 73.

⁴ Ibid. God. IV. Br. 2, str. 78.

⁵ Ibid. God. IV. Br. 2, str. 81.

⁶ Ibid. God. IV. Br. 3 i 4, str. 144.

⁷ Ibid. God. IV. Br. 3 i 4, str. 152.

8. Zapuštena crkvice *Sv. Luke na otoku Lastovu*,¹ sa dvie lezene razdieljena na po tri izdubka bez arkada. Iz X. vieka.

9. Crkva *Sv. Silvestra na otočiću Biševu*. Ima po četiri sliepe arkade. Iz svršetka IX. vieka.²

10. Tragovi stare crkve *Sv. Nikole u Komizi*.³ Imala je po pet sliepih arkada. Iz god. 850.

11. Crkvice *Sv. Mihovila* u vrh brda *više Komize*⁴ uz put izmedju Visa i Komize. Ima tri sliepe arkade tek s južne strane. Obstojala je u XII. vieku.

12. Donji dio broda crkve *Sv. Klimenta u Sitnom* u Poljici kod Spljeta.⁵ Ima tri onizke sliepe arkade. Iz XII. ili XIII. vieka.

13. Crkva *Sv. Petra u Priekom kod Omiša*. Ima tri sliepe arkade.⁶ Iz početka X. vieka.

14. Crkvice *Sv. Jurja u Kaštel-Staromu*,⁷ nad željezničkom postajom. Ima po četiri sliepe arkade. Spomenuta je u nadpisu iz XI. vieka, ali bi mogla poticati iz IX. ili X. vieka.

15. Ruševine crkve *Sv. Luke na Uzdoľju* kod Knina. Imala je po dvie lezene, koje su možda završavale u sliepe arkade. Iz svršetka IX. vieka.⁸

Od navedenih crkava najstarije, t. j. one iz doba od VIII. do XI. vieka, osjem sliepih lukova, medju nutrnjim lezenama, imaju i nad lezenama naskočene pojase, koji se protežu oko svega svoda crkovnoga, ili poćivaju na posebnim modiljunima (Sv. Juraj u Kaštelu Staromu, Sv. Silvester, Sv. Nikola u Komizi, Sv. Juraj u Ponikvama, Sv. Nikola u Priekom u Dubrovniku, Bl. Gospa u Lužinama u St. polju i Sv. Nikola u Selcima), ili se mogu smatrati neprekinutim nastavcima samih lezena (Sv. Mihajlo kod Stona, Sv. Luka na Lastovu). Te crkve imaju još s vanjske strane platna ures sliepih lukova na lezenama (Sv. Juraj u Kaštelu Star., Sv. Mihajlo kod Stona, Sv. Luka na Lastovu, Sv. Toma u Kutima i još neobjelodanjena crkvice Sv. Ivana u Podaci u makarskom Primorju), ili vanjske jake podpornjake (Sv. Silvestar, Sv. Luka na Uzdoľju), ili više apsidica, ili polukružnih izdubaka, osjem glavne apside (Sv. Juraj u Ponikvama, Sv. Mihajlo kod Stona, Sv. Toma u Kutima, Sv. Juraj u Kaštelu Staromu). Mladje od tih crkava, one to jest iz razdoblja od XI. do XIV. vieka imaju samo nutarnje sliepe arkade (Sv. Toma, Sv. Nedjelja i SS. Kuzma i Damjan kod Selaca na Braću, Sv.

¹ Vidi moj opis u ovom časopisu God. I. Br. 4, str. 239—241.

² Ibid. God. II. Br. 3, str. 158.

³ Ibid. God. II. Br. 3, str. 157—159.

⁴ Ibid. God. II. Br. 3, str. 158.

⁵ Ibid. God. III. Br. 3 i 4, str. 139.

⁶ Ibid. God. II. Br. 4, str. 226.

⁷ Vidi moj opis u „Viestniku hrv. arkeol. dr.“ God. XIII. Br. 2, str. 47—50 u članku: „Četiri starohrvatske bogomolje u Primorskoj županiji“.

⁸ Vidi moj opis u ovom časopisu God. I. Br. 2, str. 74—78 i God. II. Br. 3, str. 159.

Ivan Krstitelj u Bolu, tolike još neobjelodanjene crkvice u Lastovu, Sv. Mihovil u Komizi, Sv. Ivan u Zamlinju kod Stona, Sv. Martin kod Stona, Sv. Kliment u poljičkom Sitnomu). Navedeni starohrvatski spomenici iz VIII. do XI. vieka pripadaju hrvatsko-bizantiskomu slogu, kojemu eto redovito pripadaju izključivo i sve navedene struktivne oznake, osjem vanjskih sliepkih arkada, koje je primio iz ravenatsko-bizantinskoga. Staro-hrvatske crkve sa samim sliepiim nutrnjim arkadama potiču, kako vidimo, iz razdoblja od XI. do XIV. vieka, t. j. hrvatsko-romaničkom slogu, kojemu sliepe arkade podavaju posebno obilježje.

Iztraživanje i sravnjivanje mnogobrojnih još neproučenih starohrvatskih crkava, manje ili više sačuvanih u Dalmaciji, pružit će nam bez sumnje još veći broj stalnijih podataka za potanje označenje neprekinutog samostalnog razvitka starohrvatskog graditeljstva, što smo ga ovdje nahrcili u obćenitim potezima.

U KORČULI, o Ivanju dnevu 1901.

F. Radić.

Župna crkva Sv. Martina u Pidrasi kod Novigrada.

(Sa slikama.)

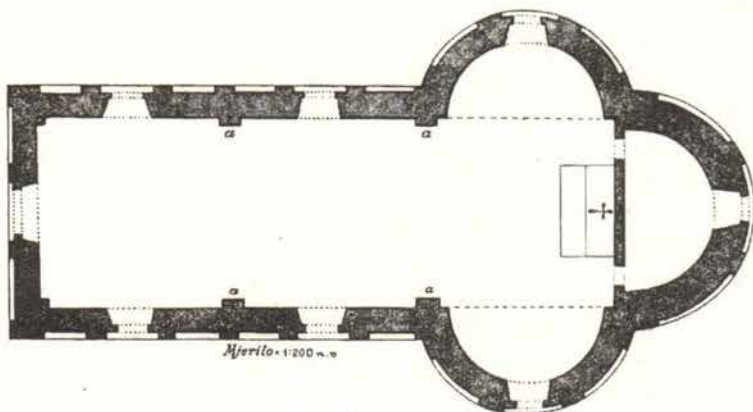
U mojem »Izvešću o radu hrvatskog star. društva u Kninu itd., a napose o kršćanskim starinama do sada (t. j. do g. 1894) otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji itd.« na str. 10, pod br. 6. ovako pišem o starinama Pidrasi: »(selo na jugoistoku Novigrada). Naš predsjednik izvijestio je u »Viestniku« (God. XIII. Br. 4, str. 126): »Župska crkva Sv. *Martina* u romanskom (htjede reći hrvatsko-bizantinskom) slogu iz X. vieka, sa tri apside i pobočnim izvana i iznutra lezenami. Novijega vremena bila je korenito popravljena, ali podpuno u prvašnjem štilu. Na pročelju uzidan je starinski ulomak, koji predstavlja pokrovitelja crkve na konju sa štitom i mačem u desnici. Slika je barbarski izradjena, nešto gore nego običajne suvremene slike. Takov jedan ulomak s istom slikom tom prigodom oblazka našast je uz nekoliko drugih ornamentalnih komada u jednoj gomili kod iste crkve. Ulomak sa slikom i jedan važniji ornamentalni, i jedan sa slovima TES. SO prenesen je u Knin. Oko crkve ima triestak običajnih starinskih stećaka.«

Bianchi¹ piše o Pidrasi, da se je u staro doba zvala *Dolac*. Još dodaje: »Starinska mu je crkva Sv. Martin, kod koje su malobračani imali samostan, kao što izpada iz oporuke dne 23. kolovoza 1472 Ciprijana de de Giorgi, zadarskog plemića, koji je franovcima u Pidrasi ostavio 50 lirā. Nakon srušenja samostana 1590. god. osta na nogama osamljena crkva u sred polja, sa susjednim grobištem, udaljena pō milje od prvih seoskih kuća. Još se vide ostanci samostana.«

Ja sam pridražku crkvu S. Martina pregledao i izmjerio kroz jesenske praznike 1899. god. U novijim popravcima nije više nadogradjen bačvasti svod, koji je od iskona pokrivaov ovu krasnu baziliku, dočim su sačuvana polukubeta, kojima su presvodjene tri polukružne apside. Divna je jednostavnost razmjerja tlorisa ove crkve. (Vidi sl. 1.) Razstavljena su dva para lezena (*a, a*), nižu se od iztoka put zapada tri savršeno četvorna prostora, kojima je stranica jednaka širini crkve, t. j. 5·60 m. Na tri stranice istočnog četvornog prostora prislanjaju se tri polukružne apside, koje tlorisu davaju oblik latinskog križa. Na sredini svake apside je po prozor, a po dva po-

¹ Zara cristiana II. str. 308-309.

veća prozora su bila i u svakoj od dviju četvorina, koje sačinjavaju brod crkve. Sad su još otvorena dva prozora bliža pročelju, dočim su sliedeća druga dva zazidana. U koliko je meni poznato, ne ima u cijeloj Dalmaciji crkve tlorisa slična onomu crkve Sv. Martina u Pidrasi. Mala crkvice Sv. Nikole na malom brezuljku neposredno pred gradom Ninom¹ ima doisto uprav tako razporedane tri apsidice, ali je ona i vrlo skromnih protega i ne ima u zapadnom kraku križa, već jedva toliko duljine, da se može reći, da je crkvice sagradjena u obliku grčkog križa. I ako se može nagadjati, da je pojam triju tako poredanih apsida na pridražkom Sv. Martinu crpljen sa starijeg ne dalekog Sv. Nikole ninskoga kao svojeg pralika, to se ne smije kazati za ukupni oblik tlorisa na latinski križ. Ovaj je jedino sličan i može se uzporediti sa tlorisima podzemnih staro-kršćanskih cemeterijalnih oratorija sagradjenih u obliku *cella-e trichora-e* u rimskim katakombama.² Takovi su:

Sl. 1.

oratorij Svete Soteris, sagradjen prije Dioklecijanovog progonstva, bazilika Svetih Siksta i Cecilije, i god. 1878 po oplakanom Stevensonu otkrivena bazilika Sv. Simforoze. Simbolični i, temeljnim otajstvima naše svete vjere nekako posvećeni, broj *tri* vlada u svom kolikom izvanjskom graditeljskom uresu crkvenih zidova pridražkog Sv. Martina sa sliepim, 18 cm. dubokim, arkadama, koje počivaju na lezenama. Tri takove arkade vidimo na pročelju crkve, dva puta po tri na pobočnim platnima, ili po tri na svakoj vanjskoj strani unutrnjeg četvornog prostora; po tri na svakoj apsidu. Svaka srednja od svake tri arkade ima po sriedi otvor, koji je na pročelju 1·27 cm. široka crkvena vrata, a na pobočnim platnima i na apsidama 95 cm. širok prozor. Na tri apside završuje i okružna crkva Sv. Donata u Zadru iz IX. vieka³; i njezine dvie pobočne apside urešene su izvanka sa tri sliepe

¹ Eitelberger, Die mitt. Kunst dkm. Dalm. Tab. XIII. sl. 4.

² Lübke, Geschichte der Architektur. Bd. I. str. 346.

³ Eitelberger, n. dj. Tab. VII, tloris, prizemlje i gornja crkva.

arkade, te imaju u srednjoj prozor. Svaka su tri sliepe arkade, urešene su i četiri od šestero apsidâ okružne crkve Sv. Trojstva u Poljudim kod Spljeta¹ iz IX. vieka. Naše domaće graditeljstvo primilo je motiv sliepih arkada od ravenatsko-bizantinskoga. U Ravenni pojavljuju se sliepe arkade najprije na mauzoleju carice Galle-Placidije (oko 450 g.), onda na platnima crkve Sv. Apollinare in Classe (VI. viek). Na našim stranama vidjamo sliepe lukove već na starokršćanskoj velikoj bazilici u Solinu, pa na bazilici u Poreču (VI. vieka) i na mnogobrojnim porušenim i manje ili više sačuvanim starohrvatskim spomenicima iz doba od VIII. do XI. vieka, kao što su crkva Sv. Tome u Kutima² u Boki Kotorskoj, crkva Sv. Mihajla kraj Stona,³ Sv. Luke na Lastovu,⁴ Sv. Ivana u Podaci u makarskom Primorju,⁵ Sv. Petra u Priekomu kod Omiša,⁶ gorispom. crkva Sv. Trojstva u spljetskom polju,⁷ Sv. Jurja iznad željezničke postaje u Kaštelu Staromu, napom. crkva Sv. Donata u Zadru i ona Sv. Križa u Ninu.⁸ Tako je dakle u hrvatskim zemljama *motiv sliepih arkada* bio udomaćen u vrijeme od VIII. do XI. stoljeća, da se on može uz ostale da smatra *obilježjem hrvatsko-bizantinskog graditeljskog sloga*.

Ulomci lezenâ i plutejâ sa ograde svetišta, i ulomci pragovâ, koji su nadjeni u okolici crkve Sv. Martina a čuvaju se sad u »Prvom muzeju hrvatskih spomenika«, te su joj svakako morali pripadati prije njezinog porušenja i opljačkavanja u doba turske najeзде, očito dokazuju, da je i ova crkva bila sagradjena u starohrvatsko doba, te da je posjedovala sva obilježja staro-kršćanskog hrvatsko-bizantinskog sloga.

Te su ulomke stanovnici Pridrage posadjivali u zemlju čelo glave grobova svojih pokojnika, na groblju oko iste crkve Sv. Martina, pa su jih dne 7./X. 1897. za naš »muzej« darovali našem predsjedniku: Šime Zubčić pok. Šima, Martin Zubčić pok. Anta, Mate Botur, Marko Čulina i Juraj Kokić. Zadnjih dana doznao je naš g. predsjednik, da ima na tom groblju još nekoliko ulomaka, na kojima da su urezani pleterovi, pa će nastojati da jih takodjer dobavi za isti društveni muzej. Prilikom pokopavanja sadanjih seljana Pridrage dobro bi bilo preporučiti gosp. župniku, da pregledava nutrnost grobovâ, ne bi li se u njima našlo uresnih ulomaka, kao što jih je toliko nadjeno na groblju na Kapitulju i u Biskupiji kod Knina.

¹ Vidi moj članak »Četiri starohrvatske bogomolje u Primorskoj županiji« u »Viestniku brv. arh. društva«, God. XIII. Br. 1, str. 20—22, Br. 2, str. 46.

² Gjorgje Stratimirović, »O prošlosti i neimarstvu Boke K6torske«, Tab. 2.

³ Vidi moj članak u ovom časopisu God. IV. Br. 2, str. 78.

⁴ Ibid. God. I. Br. 4, str. 239—241.

⁵ Po fotogr. snimku predsjednika našega društva.

⁶ Vidi moj članak u ovom časopisu God. II. Br. 4, str. 226—227.

⁷ Vidi nav. članak u »Viestniku«.

⁸ Vidi joj fotolitogr. sliku u ovom časopisu God. II. Br. 4, str. 229.

Opis uresnih kamenitih ulomaka.

I. *Ulomak pluteja sa ograde svetišta.* (Sl. 2.)

Dug je 47 cm., širok 32 cm., deo 11. cm. Ploča je bila obrubljena troprutastim trakom, koji se po kružnim uzličima, sa rupom u središtu, spleće sa četvorinom ili pačetvorinom od isto takova traka. U pačetvornom polju je plohorezan idući lav, simbol Sv. Evangjeliste Marka, od kojega-ostaje na ulomku zadnji veći dio tiela sa gori uzvinutim repom. Od-pali su: glavā sa prednjim dielom desne prednje noge i kraj repa. Na nogama su prikazana po četiri prstića.

Sl. 2.

II. *Ulomak pluteja sa ograde svetišta.* (Sl. 3.)

Dug je 35 cm., širok 22 cm., deo 10.5 cm. Ploča, kao i predjašnja, bila je obrubljena troprutastim trakom, ali se taj na ovom ulomku po jednakim kružnim uzličima spleće s kolobarom od isto takova traka. U kolobaru je plohorezan zadnji dio stojeće ptice sa podignutim jednim krilom, predstavljenim na način polupalmete. To bi mogao biti orao, simbol Sv. Ivana. U trokutnom prostoru, što ostaje između kolobara i pravokutnog okvira ploče, urezana je osamljena vitica zavijena na obadva kraja poput napakog S, motiv, koji se često nalazi na spomenicima iz doba od VIII. do X. vieka.

Sl. 3.

III. Jedan ulomak sa iste crkve Sv. Martina sam ja već opisao u članku »Starohrvatski ratni mač«,¹ gdje mu je slika, ovako: »Priložena slika predstavlja nam iz našega muzeja ulomak pluteja, nadjena dne 15. srpnja 1891. na rimokatol. groblju kod župne crkve Sv. Martina u Pridragi kod Karina, u području negdašnje ninske županije. Ulomak je dug 40 cm., širok 20 cm. U troprutastu kolobaru hrv.-biz. sloga sačuvan je gornji dio plosnarezana nagnuta junaka sa malim okruglim štitom u ljevici, a velikim i širokim mačem u desnici. O liku bi se moglo pomisliti, da predstavlja Sv. Martina biskupa u času kad, još katekumen i rimski konjanik, ide da presieče mačem svoju klamidu, i da je polovicu udieli prosjaku Ambijanuu, kojemu nije imao što drugo da daje. Pred likom vidjeti je i nekakav štap, koji bi mogao prikazivati koplje, jer naliči koplju u Longinovoj ruci na pilastru našega muzeja sa nadpisom »Stefaton«.² Izvan kolobara je simboličan grozd. Taj ulomak

¹ U ovom časopisu God. I. Br. 4, str. 245—246.

² Vidi God. I. Br. 1 i 2, str. 24 i 84—86 ovog časopisa.

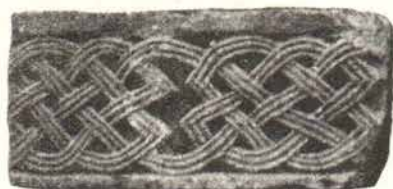
može poticati iz VIII. ili IX. vieka, a zlamenit je i s toga, što nosi svjedočanstvo i obliku starohrvatskoga štita.

IV. *Ulomak ploče sa ograde otara.* (Sl. 4.) Dug je 36 cm., šir. 23 cm., deb. 13·8 cm. Na licu mu je urezan niz uspravljenih predmeta. Po sriedi stoji na vrh kuta od troprutasta traka početak paomine grane, od koje su

Sl. 4.

sačuvana četiri simetrična, vodoravna, malo savijena, izperka. Desno i lievo do paomine grane podižu se kao dva pilastrića pločicama obrabljena, koji naliče dolnjem dielu križevá urezanih na nekim starohrvatskim spomenicima iz IX. i X. vieka, te su unutra poput istih izpunjeni plohorezanom troprutastom dvostrukom pletenicom. Pri desnom kraju opažaju se krajevi izperaka sljedeće paome, a pri lievom živom kraju stoji okomit trak, na kojemu je takodjer urezana troprutasta dvostruka pletenica. Slično urešen mramorni ulomak, nadjen medju ruševinama crkve Sv. Bartula na Kapitulu kod Knina, opisao je prag. prof. Dn. Frano Bulić sa slikom.¹ O njemu on ovako piše: »Ornamentalni motiv simbolična palma, jako obična u starokršćanskoj umjetnosti; uokvirena medju dva stupića upletena trostrukim prutićem. Izradba i tipična kompozicija istovjetna onim na plutejima pregrade svetišta u Sv. Sabine i Sv. Jurja in Vellabro u Rimu iz devetoga vieka, i na pobočnim pločama, kojim je bila obložena *mensa* žrtvenika. Ulomak je po svoj prilici čest takova pluteja, spadajući na žrtvenik ili ambon ili pregradu svetišta crkve Sv. Marije na Kapitulu.« Pridražki ulomak treba dakle pomisliti da je izgubio gornje česti pilastrića, na kojima su dolazile njihove nadstupine.

Sl. 5.

Sl. 6.

V. *Dva ulomka lezene ili pilastrića medju plutejima ili dovratnika s ulaza u svetište.* (Sl. 5. i 6.) Prvi (sl. 5.) je dug 48 cm., drugi (sl. 6.) 25·5 cm., prvi je širok 23·5 cm., a to je ukupna širina bivše ciele lezene, drugi 18 cm., debeli su po 12 cm. Lice je obrubljeno prilično širokim pločicama, a sredina mu je urešena dvostrukom

troprutastom pletenicom spletenom u svakom svojem križalištu na šesterostruke uzlove, a to pomoću dvaju zativorenih koso pačetvornih krivocrtnih, dvakrat slomljenih, komada, koji se i medju sobom splicu u dijagonalnom položaju oko spomenutih križališta, koji tako ostaju u sredini svakog uzla. U koliko je meni poznato, nigdje ne

¹ Hrvatski spomenici, str. 19. Tab. VII, sl. 15.

ima takove uzlovljene pletenice na kamenitom spomeniku; ni kod nas, ni u Italiji.

VI. *Dva ulomka gredâ nad pregradom svetišta, ili nadvratnika.* (Sl. 7. i 8.) Sl. 7. je dug 20 cm., sl. 8. 38 cm., široki su po 18 cm., debeli po 9 cm. Na donjem naskočenom dielu praga ploho rezana je troprutasta dvostruka pletenica sa probivenim okružnim rupama u svakom središtu prividnih krugova pletenice. Gornji širi dio urešen je nizom koso položenih, osamljenih kuka, kojima su dršci troprutasto narezani. Središta zavojica kukâ naglašena su onakovim rupama, kao i središta krugovâ na pletenici. Kuke komada 7 nagnute su desno, zavijene na lievo, dočim su kuke komada 8 obratno nagnute i zavijene, kako je to običajno kod takovih starohrvatskih pragova, gdje je red kuka razstavljen na dvie jednake simetrične polovine. Komad 7 pripada dakle lievoj, a komad 8 desnoj polovici praga.

Sl. 7.

Sl. 8.

VII. *Tri ulomka praga nadvratnika.* (Sl. 9., 10. i 11.) Br. 9. je dug 18 cm., širok 16 cm., debeo od 9 do 10 cm.; br. 10 je dug 17 cm., širok 19.5 cm.; br. 11 je dug 35 cm., a širok kao i br. 10. Sva ta tri ulomka nose na licu s donje strane ostanke nadpisa, s gornje širje osamljene kuke na dugim troprutastim dršcima. Na ulomku br. 10 su rupe na sred kukâ

Sl. 9.

Sl. 10.

Sl. 11.

pravilno provrćene, kao i na br. 7. Na ulomku br. 9 je ostatak nadpisa: $\text{ESSO} = \dots \text{es so} \dots$;

na ulomku br. 10. $\text{OYAS} = \text{oyas}$;

na ulomku br. 11: $\text{VM} \cdot \text{VEL}^{\circ} = \dots \text{im} \cdot \text{vel o} \dots$

Treba mi ovdje osobitim načinom naglasiti, da mi nije, vanka hrvatskih zemalja, poznat ni cigli spomenik, gdje bi kuke bile upotrebljavane za ures vodoravnih česti gradjevinâ, kako je to obćenito i obično bilo na starohrvatskim spomenicima u Dalmaciji. Mi takovih pragova imamo iz Koljanâ kod Vrlike, iz Biskupije, iz Žažvića kod Skradina, iz Zadra, pa eto i iz Pri-drage, dočim na talijanskim spomenicima služe kuke samo za ures vanjske

strane luka, i kosih vanjskih strana tegurija ciborija. U nas pak ima takovih kuka i na prostu dršku i na dršku *troprutastu*, dočim mi iz Italije ni iz drugih krajeva nije poznat ni cigli primjer ovih zadnjih. *Kuke na vodoravnim čestim sgradje i kuke na troprutastu dršku* u obće jesu dakle takodjer *vlastitosti i nova obilježja hrvatsko-bizantinskoga sloga*.

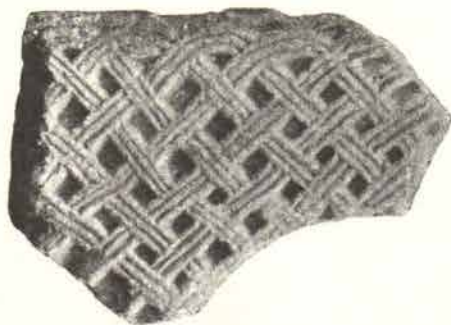

Sl. 12.

VIII. *Neopredjeljiv ulomak*. (Sl. 12.) Dug je 26 cm., šir. 14 cm., debeo 10·5 cm. Mogao bi pripadati i pragu i pluteju, jer su mu pri gornjoj strani početci troprutastih ureda. Veći dio lica zaprema ostatak nadpisa: $\overline{AE} \cdot HVN$, što bi se moglo čitati od prilike: (. . . *pro redemptione animae me)ae hunc*

Svi su opisani pridražki ulomci od gusta bielkasto-siva domaćeg vapnenjaka, kakva ima u najbližoj okolini crkve Sv. Martina.

U ovi članak pomiešao se slučajno ulomak, sl. 13., koji je bio nadjen u Karinu, a sad se čuva u našem »Prvom muzeju hrvatskih spomenika«,

Sl. 13.

dakle ne pripada crkvi Sv. Martina u Pridragi. To je *ulomak pluteja sa ograde svetišta*. Dug je 43 cm., širok od 17 do 31·5 cm., debeo 12 cm. Urešen je mrezastim, ili tkalačkim, ili košaračkim pletrom troprutastih trakova, koji se medju sobom dijagonalno krizaju. Tako je bilo urešeno srednje polje jednog pluteja starije crkve Sv. Klimenta u Rimu još iz početka VI. vieka,¹ s tom samo razlikom, da su na pluteju Sv. Klimenta bile u svim medjuprostorima

krizalištâ trakovâ probivene skroz i skroz okružne rupice, tako da je sačinjavao pravu rešetku.

¹ R. Cattaneo: Nav. dj. str. 31.

U KORČULI, o Antunovu 1901.

F. Radić.

Starohrvatska crkvice Sv. Petra u Kuli Atlagića.

(Sa slikom.)

ko četiri kilometra i po na sjeverozapad od Benkovca, pri sjeverozapadnom kraju krasna polja sa sjevera obrubljena zelenim gajevima, na onizku brežuljku, vidi ze iz daleka mala crkvice Sv. Petra, nazvana u *Kuli*, jer su joj u blizini ruševine kule Atlagića, uspomene iz zemana turske najeзде. Ja sam tu crkvicu obašao u doba jesenskih praznika 1899. godine. Crkvice je u zadnje doba bila popravljena i pripograjena, a ne ostaje joj od starine nego južno i iztočno platno i s ovim spojena pravokutna, polukružnim bačvastim svodom posvodjena, apsida. Do apsida su iznutra u začeonom zidu sačuvana starinska dva izdubka (conchulae) poput onih na crkvi Sv. Barbare u Trogiru.¹ S dolnje strane dopiru do četrdesetak centimetara nad podom, a s gornje završuju polukružno. Južna strana crkve urešena je frizom polukružnih naskočenih lukića izpod strehe, razdieljenih u tri skupine, u svakoj po tri lukića, koje su medju sobom spojene sa četiri lezene, dopiru ća do zemlje, kao na starijim romaničkim crkvama njemačkim i na zvonim ravenatsko-bizantinskoga sloga. Na crkvi Sv. Petra u Priekom kod Omiša² su takovi lukići na skupine po dva i dva spojeni lezenama.

Od starohrvatskog otarnog ciborija, od ograde svetišta, od nadvratnika i jednog glagolskog nadpisa sačuvani su tek mali ulomci, od kojih su tri uzidana kao gradivo pripograjdenog pročelja i sjevernog platna crkve.

Opis preostalih ulomaka.

I. *Gornji dio pluteja sa ograde svetišta.* Dug 55 cm., širok 22.5 cm., uzidan u sjevernom platnu crkve. Nosi na licu ostanke dviju troprutastih pletenica. S gornje strane je početak četverostruke pletenice, sastavljene od dvostruke, koja se provlači kroz zatvorene komade. Njoj sličan je malo drukčiji početak druge četverostruke pletenice, koja se na pravi kut sastaje s njom pri uglu ploče. Od prosta biela gusta vapnenjaka.

II. *Ulomak nadvratnika.* Uzidan na pročelju nad ulaznim vratima, malko put desne strane. Dug je 40 cm., širok 20 cm. Razdieljen je na dva pojasa. Gornji mu je dio urešen kukama nagnutim na desno, svijenim na lievo,

¹ Vidi joj iloris i opis u mojoj razpravi: „Četiri starohrvacke bogomolje u Primorskoj županiji“ u „Viestniku brv. ark. dr.“ God. XIII. Br. 3, str. 78—83.

² U ovom časopisu God. II. Br. 4, str. 227.

njih pet na broju; na donjem je dielu početak nadpisa: ✠ HIC N. Od biela vapnenjaka.

III. Do drugog ulomka uzidan je *krnjatak* sa ostancim glagoljačkog nadpisa:

ⲔⲖⲗⲘⲘⲘⲘ
ⲘⲚⲔⲓⲗ

što bi se moglo da čita: *crkvo(m)*

š

IV. Najznamenitiji je *ulomak trokutna tegurija ciborija otarskoga*. (V. Pril. sliku.) Vis. 47 cm., šir. 27 cm., debeo 11 cm. Lice ovog trokutnog tegurija bilo je

urešeno po ukusu hrvatsko-bizantinskoga sloga, plohorezbom razdieljenom ovako: po sriedi *timpan* izpunjen simetričnim uresom, s donje strane *polukružni luk* tegurija obrubljen ravnim pojasom za nadpis, a desno i lievo *simetrične, kose stranice* naglašene sa trovrstnim uspolednim uresnim elementima. Timpan je izpunjen sa *tri*, medju sobom okružnim poluuzlovima svezana, kolobara sastavljena od troprutasta traka, baš kao simbol Presv. Trojstva. Kolobari su izpunjeni osmerolatičnim zvezdastim cvjetovima, kojima su latice obrubljene zarezom. Od tih je krugova podpuno sačuvan lievi donjni, oko trećine gornjega i poluuzao desnoga. Srednji krivocrtan trokutić medju kolobarima je bio prazan, a izvanjski na sredini stranicâ izpunjeni su trolatičnim, u bizantinskoj umjetnosti običajnim, krinima. Trokutni prostor donjega lievoga

vrha timpana izpunjen je trokutnim obsrdčastim, prutkom obrubljenim, listom, kojega je nutrnjost izpunjena zrnjem poput grozda, uresnim elementom običajnim u bizantinskoj umjetnosti od VIII. do X. vieka. Sva je prilika, da će na isti način bit bio urešen i trokutni prostor desnog vrha timpana. Zaludu bi bilo nagadjati ob uresu gornjeg vrha timpana, dok nam je ovo jedini do sad poznati primjer ovako urešena timpana trokutnog tegurija otarskog ciborija. Timpanovo polje je desno i lievo obrubljeno tankim tvrdo zasukanim gajtanom. Drugi uspoledni elemenat pobočnog obrubnog uresa do gajtana, glavni je ures kosih stranica tegurija, jer zauzimalje najveću širinu i jer je prilično, i za svoje doba neobično, naskočen nad površinom lica tegurija, pa je zato njegovim, sa tektonsko-vajarskog gledišta, najizrazitijim člankom,

koji, oštrom izmjenom sjene i svjetlosti, najviše doprinosi k estetskom utisku ove klesarske kompozicije. Ona se osobitim načinom odlikuje među svim suvremenim joj plohozobama na ravnoj plohi.

Taj žljeboviti naskočeni članak obično je najviše pretrpio pri rušenju spomenika, te se nahodi većim dielom izkrnjen i otučen. Najbolje je sačuvan, upotrebljen na isti način kao na ovom teguriju, na nekim ulomcima tegurija sa bazilike na Stupovima u Biskupiji i sa crkvice na Lopuškoj glavici kod Biskupije, koji će biti do skora objelodanjeni. Površine takovih žljebova urešene su redovito plohozobanim nizom polukružnih slomljenih poluzlova na jedinom troprutastom traku. Tako je na dva ulomka tegurija otarskog ciborija s bazilike Sv. Marije u Biskupiji,¹ tako na spomenutim ulomcima tegurija i na pragovima s bazilike na Stupovima u Biskupiji, tako na nekim još neobjelodanim ulomcima pragova iste bazilike Sv. Marije u Biskupiji, tako na glasovitom Branimirovom spomeniku.² Ali ima kod nas, prije spomenutih suvremenih, trokutnih tegurija, na kojima je isti članak urešen, ili osamljenim troprutastim prekrizanim polukrugovima, kao na liepom teguriju Mutimirove crkve Sv. Luke na Uzdolju kod Knina³ sa nadpisom, u kojem je ime kneza Mučimira, i takovih, gdje je isti članak urešen dvostrukom mješovitocrtnom pletenicom troprutastih trakova sastavljenih od prutaka i polukrugova, kao na ulomku tegurija s crkve Bl. Gospe. negdašnjeg Sv. Petra, u Gradcu drniškom.⁴ Motiv uresa zauzlana troprutasta traka nahodi se na cigla dva talijanska suvremena spomenika (četverostrana ploča sa lukom ciborija iz Porto kod Rima iz god. 795. do 816.⁵), te je ipak samo jednom upotrebljen za ures ravne plohe oko luka, a žljebovit članak uresuje jedino na pluteju stare crkve Sv. Abondija u Como iz IX. vieka,⁶ dočim na svim starohrvatskim gori spomenutim spomenicima služi kao karakterističan i vrlo dobro pristali ures žlieba, pa se i on može, skupa sa dotičnim graditeljskim člankom na gredama (trabes) nad pregradom (septum) svetišta, i na tegurijim nad ulazom u svetište i nad otarima, da smatra jednim od tolikih obilježja, koja, u prkos svojkolikoj neopravdanoj protivnosti, graditeljskom slogu starohrvatskih spomenika davaju podpuno pravo i izazivlju znanstvenu potrebu naziva *hrvatsko-bizantinskoga*. — Treći, izvanjski, ovjenčavajući i završni red uresa pobočnih kosih strana ovog tegurija jesu nanizane *kuke*, kao na svim našim trokutnim tegurijima.

¹ Vidi moj članak „Ulomci s jedanaest tegurija itd. Sv. Marije u Biskupiji kod Knina“ u ovom časop. God. III. Br. 2, str. 55, sl. 17 i 18.

² „Rad“ jugosl. akad. zn. i umj., knj. XXVI., članke pokojnih Prof. Dn. S. Ljubića i Dra. Fr. Račkoga, sa slikom.

³ Vidi moj članak u ovom časop. God. I Br. 2. str. 76.

⁴ Ibid. God. IV. Br. 3—4, str. 108, sl. 5.

⁵ Cattaneo: „L'arch. in Italia dal secolo VI, al Mille circa“, str. 151.

⁶ Ibid. str. 188.

Pojas oko luka ima na sebi urezan ostatak nadpisa: *VDIMER*, što se čita: (*B*)*udimer(ius)*.

U izpravi hrvatskoga vojvode, ili kako mnogi domaći povjestničari kažu, kneza, Mučimira, izdanoj u Biaču dne 28. rujna 892. god., nalazimo podpisana kao svjedoka odmah iza Mučimirova potpisa: »Budimiro iupano palatino«, a niže pak drugog: »Budimiro iupano comitissae«,¹ t. j. Budimira dvorskoga župana i Budimira župana kneginjina. Dvorski župan obnašao je u srednjem vijeku iza vladaoca prvu i najvišu čast u državi,² bio je »secundus a Rege«. A i drugi Budimir iste izprave obnašao je takodjer visoku čast na vladalačkom dvoru. Naš je ulomak tegurija, sudeć po opisanim motivima uresa, svakako iz istog doba iz kojeg je i Branimirov mučki spomenik, pa je zato suvremen spomenutim Budimirima, županima na Mučimirovom dvoru; sasvim vjerojatno je dakle, da bude jedan ili drugi od njih poklonio zadužbinu crkvi Sv. Petra, a zato da jim bude urezano ime na teguriju, koji je stao nad otarom ili nad ulazom u svetište.

Na starohrvatskim crkvenim spomenicima nadjena su do sad urezana imena hrvatskih vojvoda ili knezova Trpimira i Mučimira, baš na tegurijama s otara ili s ulaza u svetište, Držislava i Svetoslava na plutejima s ograde svetišta, Branimira sa grede nad pregradom svetišta, kraljice Jelene i kraljevskog namjestnika Pribimira na posebnim pločama medju crkvenim ruševinama; najlašnje je dakle vjerovati, da Budimir tog ulomka iz Kule bude uprav Budimir dvorski župan suvremene Mučimirove izprave. Dapače oslanjajuć se na Kukuljevićevu dobro obrazloženu slutnju,³ po kojoj bi Budimir kralj svetoga puka, hrvatskog ljetopisa XIII. ili XIV. vieka, mogao da bude upravo prvi okrunjeni hrvatski kralj Tomislav, mogao bi se naš spomenik iz svršetka IX. vieka da prenese i u prvu polovinu X. i da se pripíše samomu kralju Tomislavu, kojemu bi se vrlo dobro pristojalo osnivanje crkve Sv. Petra. Kukuljević piše, da je Tomislav »mogao promjeniti ime prilikom nastupljenja vlade, jer su i bizantski vladaoci ovom prilikom ili pri krunitbi običavali primati nova imena, v. Reiske u komentarih, dodanih djelu Konst. Porph. »De ceremoniis aulae Byz.« cap. XXXVIII. Nota 88.« Još ovo piše Kukuljević: »toliko je istina, da ime Budimira, kao kralja hrvatskog, bijaše poznato ne samo nekim starijim zgodopiscem hrvatskim, nego da je i u narodu vazda živilo, o njemu se pričalo, a i danas u predavanju puka i crkve živi, te ga narodna crkva i medju svetce uvrsti.«⁴ A u bilježci dodaje: »Slavi se 17. ožujka. — Dubrovački pisac XVI. vieka Jakov Lukari tvrdi, da je Budimir na krstu drugo ime dobio. Od ostalih hrvatskih po-

¹ Rački: „Documenta“, VII. str. 16.

² Du Cange-Gloss. Sub. v.

³ U razpravi „Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune“, objelod. u „Radu“ jugosl. ak. zn. i umj. knj. LVIII, str. 33—37.

⁴ Kuk. Nav. mj. str. 34—35.

vjestnika spominju Budimira kao svetca: Vitezović, Bedeković (Nat. Solum.), Kačić i Ratkay, koji je dapače svojoj poviesti banova dodao bakroreznu sliku Budimirovu. Ovu nalazimo u srebru kovanu i na koricah krasno pisana Misala XVI. vieka, čuvana u blagajni prvostolne crkve zagrebačke, uz slike drugih hrvatskih svetih stičenika«. Dalje će Kukuljević: »A taj neki kralj hrvatski nije mogao biti drugi nego Tomislav, u kojega vrieme pada većom stranom sve ono, što nam o Svetoplku i Budimiru pripoviedaju naša dva ljetopisca. Tomislav mogao je dakle ili na krstu primiti ovo svoje drugo ime, što je kod starih kršćanah veoma obično bilo, te mu je prvo ime Budimir samo kod naroda bolje u spomeni ostalo, dočim se je ime Tomislav (možebiti od Sv. Tome) više u pismu rabilo. Ili je pako Tomislav po svom otcu nosio ime Budimir i Budimirov, iz česa bi sliedilo, da nije bio sin Mučimira, vel. župana, nego od jednoga njegovih dostojanstvenika«. I danas žive još u kninskoj okolici pravoslavno pléme Budimira, a katoličke u drniškoj.

O Kukuljevićevoj slutnji ovako se je izrazio prof. Tadija Smičiklas¹: »Ona slutnja hrvatskoga historika, da je on (Tomislav) onaj sveti Budimir kralj, kojega su sliku poštovali mnogi odlični Hrvati, potvrđivala bi se u toliko, što je on bio prvi poglavica Hrvata, koji je dobio kao kralj sveto pomazanje, zato su i drugi narodi svoje prve kraljeve radi toga neobičnoga uzvišenja rado svetimi nazivali, a »sveti kralj« znači u srednjem vieku kadgod toliko koliko: »veliki« kralj. To obadvoje prilično pristoji prvomu ujedinitelju hrvatskoga naroda.«

Svakako opisani naš ulomak otarskog tegurija povećava vjerojatnost Kukuljevićeve slutnje, i tim stiče veliku zlamenitost medju starohrvatskim spomenicima toliko i sa povjestno-umjetničkoga koliko ga već ima sa povjestnog gledišta. Čuvaj se u »Prvom muzeju hrvatskih spomenika« u Kninu. Bilo bi dakle vrlo potrebno, da se pomnjom protraže gomile i ograde u okolici crkve Sv. Petra u Kuli, kao što da se pregledaju i sve sgradje u susjednom selu Korlatu, ne bi li se po sreći našli ostali ulomci nadpisa, koji bi nam po svoj prilici potanje označivali dostojanstvo onog Budimira, koji je osnovao zadužbinu u crkvi Sv. Petra, i tako konačno riešio pitanje o lako mogućoj istovjetnosti osobe Svatopluka, Budimira i Tomislava prvovjenčanoga hrvatskoga kralja.

¹ Hrvatska povjest I. str. 226.

Bibliografija.

Bullettino di archeologia e storia dalmata, pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XXIII. Nro. 12. Sadržaj: Izkopine u starokršćanskom groblju u Manastirinam u Solinu kroz god. 1900. — Sarkofag Primus-a, biskupa, sinovca Domniona mučenika. — Nadpisi sastavljeni odnoseći se na groblje u Manastirinam. — Iznašašća u starokršćanskom groblju u Marusincu god. 1900. — Imena i pečati tvornice na opekam nabavljenim od c. k. Muzeja god. 1900. — Starinska iznašašća u polju Spljetskomu. — Starinska iznašašća u selu Gomilici. — Ocjena djela „La Dalmatie de l' a. 1797. à 1815.“ — Popratak zvonika Stolne Crkve u Spljetu. — Bibliografija. — I. R. Commissione Centrale pei monumenti storici ed artistici. — Popis umjetnina nabavljenih god. 1900. od c. k. Arheološkog Muzeja u Spljetu. — Kazala.

I. Supplemento: Apollonio Zanella: Riflessioni sopra l' istoria di S. Dojmo primo vescovo di Salona e Martire, Patron della città di Spalato del Dr. A. Mattiassevich-Caramaneo di Lissa.

II. Supplemento: Index Epigraphicus „Bullettini“ 1900. composuit Fr. Bulić.

Anno XXIV. Nro. 1—2. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Sućurac, Solin, Klis, Vid Metkovića. — Drago kamenje c. k. Arheol. Muzeja u Spljetu nabavljeno godine 1900. — Kipić Bakov našast u Trogiru. — Ocjena djela „La Dalmatie de l' a. 1797. à 1815.“ — Dalmatinske stvari u povjestnom arhivu u Jakinu. — Spisi Vieća Obćine Spljetske godine 1678. — Naši spomenici u c. k. Središnjem Povjerenstvu za stare spomenike. — Arheološke Viesti. — Supplemento: Descrizione dei due ripostigli di denari della republica romana trovati nella campagna di Sućurac p. 1—16. incl.

Ovomu svezku je pridružena brošira od 82 str. pod naslovom: *Saints d' Istrie et de Dalmatie* od I. Delehaye D. I., „t. j. prva dva poglavlja te radnje, koja u našem odnosnom prevodu (V. Bullet. dalm. 1900. str. 97.) bijahu izostavljena, jer su se pobljže ticala Istre“.

Nro. 3—4—5. Sadržaj: Starinska iznašašća u Stobreću. — Sv. Feliks mučenik Epetija-Stobreća. — Neobjelodanjeni nadpisi: Solin, Sućurac, Klis. — Pljoskica ulja sv. Mene mučenika, našasta u Dalmaciji. — Odnosaji Solina sa Egiptom. — Znakovi urezani na rimskim srebrnim novcima. — Opis glinenih svjetiljaka nabavljenih od c. k. Muzeja u Spljetu god. 1899. i 1900. — Starinarska iznašašća u Trogiru. — Iznašašća novaca starinskih na otoku Kaprije Šibenika. — Ocjena djela „La Dalmatie de l' a. 1797. à 1815.“ — Popratak pločnika Crkve Gospe od Milosti u Poljudu i bližje kule kruništem. — Naši spomenici u c. k. Središnjem Povjerenstvu za stare spomenike. — Primjer službene hrvaštine god. 1820. — Supplemento: Gemme della Collezione di S. Menaghelli a Zara p. 1—8.

Tabularium. Arhivi u Dalmaciji. Dio I. Sv. 2. Sadržaj:

I. E. Böttner: Arhiv S. Dmitra. Posebni dio Arhiva starinskih spisa kod c. k. dalmatinskoga Namjestništva. Str. 11—18.

II. J. Alačević: Prva knjiga „Dukala i Odredaba“. Str. 19—34.

III. J. Alačević: Morejski rat od god. 1684—1699. Str. 35—40.

IV. F. Divnić: Omedjašenje Dalmacije god. 1671. Stari stečaj. Str. 1—8.

V. J. Alačević: Krize grada Makarske. I. God. 1807.

Izvjestaj o petoj i šestoj glavnoj skupštini Bihaća, hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti, držanih u Spljetu 27. prosinca 1898. i 28. prosinca 1899. Izvjestaj o crkvi Sv. Marije od Otoka i nadgrobnom spomeniku kraljice Jelene. Zapisnik sjednice upraviteljstva „Bihaća“, držane dne 11. prosinca 1900. Preštampano iz „Vjesnika hrv. arheološkoga društva“. Nova serija. Godina V., 1901. Zagreb. Tiskara i litografija C. Albrechta (Josip Wittasek), str. 42. u 4°. Sa 18 slika.

Don Frane Bulić. Po ruševinama staroga Solina. Sa četrnaest slika u slogu i osam sjajnih tablica. Pretiskano iz knjige „Spomen-cvijeće“ „Matice Hrvatske“. Zagreb. Tisak C. Albrechta (Jos. Wittasek). 1900. Str. 68. u 8°.

Viestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arhiva. Uredjuje Dr. Ivan pl. Bojničić-Krninski. Godina III. Sv. I. Sadržaj:

- Vj. Klaić:* O neupotrebljenom dosad prilogu za hrvatsku povjest na početku XII. stoljeća.
Dr. Ferdo Šišić: Studije iz historije anžuvske dinastije.
Dr. Mavro Wertner: Prinosi k poznavanju hrvatskih banova od godine 1105. do godine 1225.
E. Laszowski: Stare slobostine Ivanić-grada.
Vj. Klaić: Pismo ugarskoga kralja Ladislava opatu montekasinskomu Oderiziju.
Dr. Luka Jelić: Zadarski bilježnički arhiv. (Nastavak.)
Mile Magdić: Petnaest izprava, koje se čuvaju u arhivu senjskoga kaptola.
Dr. Gavro Manojlović: O „mletačkim prefektima“ u Dalmaciji za Petra II. Orseola.
Svaštice: B.: Pečat kraljevine od godine 1497. — B.: Zagrebački biskup Luka, 1500—1510. —
E. Laszowski: Imanja virovitičke županije od vremena oslobođenja Slavonije do godine 1766. —
B.: Pismo grofa Isolana od godine 1683.

Svezak II. Sadržaj:

- Dr. Dane Gruber:* Iz starije hrvatske povjesti. (Svršit će se.)
Dr. Gavro Manojlović: O godini „Prijenosa sv. Anastasije u Zadar“.
Dr. Franjo Bučar: Katarina Zrinska i Klarise u Ljubljani.
Vj. Klaić: Tri Sekelja (Zeckel, Székely), rodjaci Ivana Hunjada.
E. Laszowski: Popis crkvenih dragocienosti bivšega pavlinskoga samostana u Lepoglavi.
Dr. Luka Jelić: Zadarski bilježnički arhiv. (Nastavak.)
Svaštice: Dr. Gavro Manojlović: Pripomene k III. knjizi, 25. pripovijesti kronike Joannesa Efeskoga. — Dr. Gavro Manojlović: Još nešto o „mletačkim prefektima“ u Dalmaciji za Petra II. Orseola. — B.: Važan spomenik o utjelovljenju Slavonije. — E. Laszowski: Artis heraldicas notitia brevis. — E. Laszowski: Imanja virovitičke županije od vremena oslobođenja Slavonije do god. 1766. (Nastavak B.) — Jul. Kempf: Stari pečat kaptola bosanskoga od god. 1374.

E. Laszowski. Hrvatske povjestne gradjevine. Knj. I. Svez. 4. Str. 81—104. Sadržaj: Cesargrad sa slikom. (Svršetak). — Otočac sa 8 slika. — Slavetić sa slikom. Suradnici: Dr. M. Šenoa i D. Hirc.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann. XIII. 1901. 1. Sadržaj:

- Dr. Ćiro Truhelka:* Rezultati prehistoričkog istraživanja u Bosni i Hercegovini. (Tečajem god. 1900.) (Sa 9 tabla i 46 slika u tekstu).
Prof. Mil. M. Vukićević: Iz starih Srbulja. (Sa 21 slikom u tekstu).
Dr. Ćiro Truhelka: Državno i sudbeno ustrojstvo Bosne u doba prije Turaka.
Teodor Ippen: Starine iz Albanije. (Sa 10 slika u tekstu).
Dr. F. M.: Kratki prijedlog balkanskih duodec-državica od XIII. do XV. vijeka.

Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Urejuje Anton Koblar. Letnik X. Sešitek 5. in 6. z prilogo. Vsebina: Rasprave.

1. *Viktor Steska:* Dolničarjeva „Bibliotheca Labacensis publica“. (Dalje in konec.)
2. *Viktor Steska:* Herkul v ljubljanskem muzeju.
3. *A. Koblar:* Ljubljana 17. stoletja.

Mali zapiski:

1. *J. Vrhovnik:* Nekaj ljubljanskih potresov.
2. Stari napisi v cerkvi sv. Jošta nad Kranjem.

Věstník českoslovanských muzeí a spolků archaeologických. Rediguje a vydává Kliment Čermák. Díl IV. Číslo 9. Obsah:

Archaeologická cesta do Dalmacie, na Černou Horu a do Řecka r. 1900. Podnikl a popsal Kliment Čermák. (Pokrač.) — Výroční zpráva předsedy musejního spolku „Věely Čáslavské“ za správní rok 1900—1901. Kliment Čermák předseda. — *Literatura:* Pisemnictví české. Spisy Sienkiewiczovy. — Živa.

Zpráva o Museu království českého za rok 1900. Str. 108 u 8°. V Praze 1901.

Památky archaeologické a místopisné. Organ archaeologické komise při České Akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Archaeologického sboru Musea království českého. Redaktor Dr. Josef Lad. Pič. Dílu XVIII. Sešit VI—VII. Roku 1899. Obsah:

K otázce o původu typu hradištného. Píše Dr. J. L. Pič. (S vyobr.)

Nové přeteny sbírek Musea král. českého. Píše a kreslí J. Koula. (S vyobr.)

Archaeologická vycházka do východních Čech. Píše Ján Felcman. (S vyobr.) (Tab. XXXVI. do XXXVIII.)

Mohyly na Chlumu u Podboře. Píše Dr. J. L. Pič. (Tab. XXXIX—XL.)

Loretánský poklad v Praze na Hradčanech. Popisují Ed. Šittler a dr. A. Podlaha. (Tab. XL¹ do XLVII.) (S vyobr.)

Prachistorické lebky v Čechách. Spracoval Dr. Boh. Hellich.

Tisky dobrovické v Žitavské knihovně z let 1609—1618. Píše F. Bareš. (Tab. XLVIII.)

Zprávy o malířích a iluminátorech pražských doby jagellonské 1471—1526. Památce Ant. Rubičky Skuteckého připisuje Dr. J. V. Šimák.

Kutnoborské příspěvky k dějinám českého obchodu. Napsal Josef Šimek.

Lebky žižické a archaeologické třídění pozdní doby slovanské. Píše Dr. J. Matiegka.

Sídlíště v Řeporyjích. Píše Em. Neumann.

Obraz „Boj s Turky“ v hr. Žernínském obrazárně jindřichohradecké. Píše Dr. J. Novák.

Příspěvky k selskému povstání na Náchodsku r. 1775. Dle pramenů zámeckého archivu v Náchodě podává J. K. Hraše.

Některá stará jména v Mladé Boleslavi. (Podle knih svatebních a gruntovních v archivu městském v Mladé Boleslavi.) Sděluje F. Bareš.

Nález mincí na vinařické hoře. Píše Josef Smolík.

Zprávy a drobnosti: Z Archaeologické komise České Akademie. — Hromadný nález bronzů v Přelouči. — Terracotový relief Pallady Athény. — Miniaturní relief z pálené hlíny z r. 1538. — Hradiště u Újezda Ostrolova. — Zprávy o rodině Matouše Rejska. — Dodatek ku zprávě o malíři Bartoloměji Jelínkovi v Č. Krumlově. — O berni královské vybírané v Dobřanech v l. 1422—1459. — Nálež starožitnosti v Chrudimi. — Zakládační listina svěřčící klášteru pardubickému z r. 1516. — Další příspěvek k dějinám pražského baroka. — Literatura.

Dílu XVIII. sešit VIII. R. 1899. Obsah:

Několik původních náčrtů dvou Pražských zlatníků ku pracím zlatnickým ze století XVIII. Podávají Dr. A. Podlaha a Dr. I. Zahradník. (Tab. L—LIX.)

Archaeologický výzkum „Údolí Svatojiřského“ a okolí. Předsevzatý nákladem p. J. Felcmana, ředitele cukrovaru. Píše V. Schmidt. (S vyobr.)

Prachistorické lebky v Čechách. Spracoval Dr. Boh. Hellich. — Dodatek k úvodu. Píše Dr. J. Ladislav Pič.

Zprávy a drobnosti: Archaeologický Sbor. — Dva nálezy mincí. — Miniaturní relief z pálené hlíny. — Oprava křížové chodby při kostele sv. Jana Křt. v Jindřich. Hradci v XV. stol. — Správka Botlémské kaple. — Skřínkový hrob u Měšic. — Literatura.

Obsah osmnáctého díla „Památek“. Dílu XIX. sešit I. Roku 1900. Obsah:

Kostelík sv. Klimenta ve Staré Boleslavi a románské fresky v něm objevené. Popisuje Ed. Šittler. (Tab. I, II. S vyobr.)

Nález obrnický. Píše Ján Felcman, řed. cukrovaru. (S vyobrazením.)

Hradiště Zkamenělý zámek u Hlinska. Napsal Václav Adámek. (S 8 vyobrazeními a 1 plánkem.)

Artikulové, jimiž se sousedé a všickni obyvatelé nynější i budoucí ve vesnici Bitozevsi nyní a na časy věčné říditi a spravovati mají. Sděluje Theodor Antl.

O živilu německém v Ml. Boleslavi od věku 15. do 19. Napsal František Bareš.

Dvě neolitická sídla v Drobovicích a rozšíření takových osad v Čechách i na Moravě. Napsal Kliment Čermák.

Inventář děkanského kostela v Čelakovicích n. Labem z r. 1688. Podává Ed. Šittler.

Zprávy a drobnosti: Musejní sbírka archaeologie prachistorické. — Kalendáře v musejní sbírce mladoboleslavské. — Žaroviště u Řeporyj. — Kostrové hroby ve Stodůlkách. — Artikulové positionální. — Literatura.

Dílu XIX. sešit II. Roku 1900. Obsah:

Kostelík sv. Klimenta ve Staré Boleslavi a románské fresky v něm objevené. Dodatkem popisuje Ed. Šittler. (Tab. III. a IV. S vyobr.)

Památky po sv. Václavu. Napsali Dr. Ant. Podlaha a Ed. Šittler. (Tab. V—IX.)

Pohřebiště laténeské v Dobšicích blíž Libněvsi. Napsal Ján Hellich. (Tab. X. a XI. S vyobr.)

Archa Bydžovská. Napsal J. Honza.

Mohyly na Husíně. Píše Dr. Karel Hostaš. (Tab. XII.—XV. S vyobr.)

O cechovnictví v Třeboni. Podává Th. Antl.

Kterak a co Kralohradečtí druhdy kšaftovali.

Kulturo-historický náčrt v počátku XVII. století. Podává prof. Bed. Vil. Spiess.
Zprávy a drobnosti: Z Archeologické komise České Akademie. — Hlídky rukopisná. — Nálezky předhistorické v kraji Královéhradeckém. — Starobylé sekery z okresu hlíneckého. — Na zkameněném zámku u Hlinska. — Literatura.

Sešit III. Roku 1900. Obsah:
Památky po sv. Václavu. Napsali Dr. Ant. Podlaha a Ed. Šittler. (Tab. VII., XVI—XVIII.)
La Ténéske nálezy v Novém Bydžově. Piše a obrazy provází prof. Jindř. Klecanda. (Tab. XIX., XX.)

Archeologický výzkum údolí Svatojiřského a okolí. Předsevzatý nákladem p. J. Felcmana, em. řed. cukrovaru. Piše J. Felcman.

Knihotisk v městě Boleslava Mladého. Napsal Fr. Bareš. (Tab. XXII., XXIII.)

Kostrové hroby Laténéske na Poděbradsku. Popisuje Jan Hellich.

Rana, osada okresu hlíneckého. Sepsal JU Dr. Karel Václav Adámek.

Z bývalých cechů v Českém Krumlově. Sděluje Hynek Gross.

Čeští bratři v Chlumci n. Cidlinou. Piše Ed. Malý.

600-leté výročí zaražení pražských grošů. Piše Jos. Smolík.

Kterak a co Kralobradečtí druhdy kšaftovali. Kulturo-historický náčrt z počátku XVII. století.

Podává prof. Bed. Vil. Spiess.

Zprávy a drobnosti: Archeologický Sbor musea král. Českého a jeho církevní odbor. — Votivní vozík skythský. (S vyobr.) — Stavba školy u Vysokého kostela v Kutně hoře. (S vyobr.) — Drobné zprávy historické. — Literatura.

Sešit IV. a V. Roku 1900. Obsah:

Památky po Sv. Václavu. Napsali Dr. Ant. Podlaha a Ed. Šittler. (Tab. XXIV.) S vyobrazením. O minecveně v Budějovicích Českých. Piše Josef Smolík.

Žárové hroby lužického typu u Lháně. Piše Dr. J. Lad. Pič. (Tab. XXV.—XXVII.) S vyobras.

Knihy v Ml. Boleslavi a okolí za časů starých. Sděluje Fr. Bareš.

Paměti Ondřeje Křivoláčka? Vydal Otokar Leminger.

Město Skuč. Sepsal JU Dr. K. V. Adámek.

Dýmařská pec k přímé výrobě kujného železa v době předhistorické na Svákově u Soběslavi.

Podává konservátor Jindř. Richlý. S vyobrazením.

Z bývalých cechů v Českém Krumlově. Sděluje Hynek Gross.

Erbovníci a šlechtici v Hradci Králové na počátku XVII. století usedlí. Podává Bed. Vil. Spiess.

Spor o dvůr Libníkovice na Opočensku. Sděluje Josef Zeman.

Stavitel Linhart z Aldeberka. Piše Fr. Mareš.

Kalich na Vraném. Piše Fährnich. (Tab. XXVIII.)

Náhod za války třicetileté v letech 1621—1689. Dle archivních a jiných pramenů sděluje J.

K. Hraše.

Zprávy a drobnosti: Z archeologické komise při České Akademii. — Sbirka archaeologie prae-historické musea král. Českého. — Celt bronzový. — Dvanácte obrazů apoštolů. — Domnělí zvonáři Říha a Smrčka jsou totožní se zvonářem Schunkou. — Stavitel Ján Bernard Fischer z Erlachu a knížecí dům Eggenberský. — Zprávy životopisné: 1. Mistr. Jířik Kezelius Bydžovský. 2. Kn. Zikmund Crinitus Stříbrský. — Zazděná kočka. — V kruhovce Mikulovické. — Literatura.

Wladomości numizmatyczno-archeologiczne. Organ Towarzystwa Numizmatycznego. Rok. XIII. 1901. Nr. 2. Treść: Dr. Włodzimierz Demetrykiewicz: Przedhistoryczna ceramika z półksiężycowemi uchami (ansa lunata vel cornuta) w Polsce. — Fr. Bujak: Geografia kronikarzy polskich (dekończenie). — Dr. Fr. Piekosiński: Jana Karola Slepowron Dachnowskiego Sumaryusz Herbarsza szlachty prusko-polskiej (c. d.). — Stanisław Cercha: Kilka słów o pomniku Zygmunta Starego w katedrze krakowskiej. — Leonard Lepszy: Kultura epoki jagiellońskiej w świetle wystawy zabytków w 500 letnią rocznicę odrodzenia Uniwersytetu Jagiellońskiego (ciąg dalszy). — Feliks Kopera: Druki polskie w bułgarskiem Muzeum narodowem w Zofii. — Sprawozdania. — Kronika.

Bericht der K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1900. Zusammengesetzt im Auftrage des Präsidenten von Dr. Max. Bauer. Wien und Leipzig 1901. Str. LVI—160. u 8°.

Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France. 1899. Paris C. Klincksieck. Str. 466. u 8°. Među ostalim stvarima sadržanim u tom broju Bulletina ziamenite su nekrološkične viesti o nedavno preminulom slavnom francuzkom starinaru Edmondu Le Blantu, kao što i potanka bibliografija njegovih djela. Na str. 215. i 216. donasa gosp. barun J. de Baye opis i slike

dvajuh srebrnih sljepočnih prstena sličnih starohrvatskima sa tri navučene krugljice, jedan nadjen u Dagestanu a jedan u Ugarskoj. O prvom kaže da je avarski. On o tomu ovako piše: „Kad se govori o Dagestanu i kad se radi o tom da se istaknu tačke sličnosti između toga kraja i zapadnijeh predjela (Krima i Ugarske), napomenimo još neko naušno prstenje srebrno običajno kod Avara. Napravljeni su od debele žice, na kojoj su navučere kruglje, često tri na broju, i utvrđene na jednakim daljinama upredenim žicama, koje im svojom debljinom zaprieđuju premještanje. To prstenje ne prodire kroz uho, nego je pričvršćeno na dva kraja remena ili kakvemu drugo podvezu koja prolazi preko glave. Taj oblik ureasa nahodi se u starim grobovima u Ugarskoj. Bez da ustanovimo kojemu li bi se od doseljenih naroda mogli da pripišu takovi nakiti, njihova prisutnost kod Avara u Dagestanu i u Ugarskoj, u grobovima poznijim onima istočnih i zapadnih Gota, rek bi da ovlašćuje, da ih smatramo kao da su pripadali jednomu od barbarskih naroda, koji prije nego li su prešli na zapad, boravili su na Kavkazu.

Neki ugarski starinari izrekli su mnenje, da Avari niese imali nikakove umjetnosti. Vrlo je moguće, da oni koji su se nekada preselili iz Kavkaza u Ugarsku, budu u nju uneli iste nakite što ih danas nose oni, koji još stanuju u Dagestanu“. Kad se g. de Baye upozna sa sljepočnim prstenjem i naušnicama našega muzeja izkopanih sa starohrvatskih grobova i objelodanjenim u ova dva zadnja svezka ovog časopisa sa onim nadjenim u južnoj Rusiji i u Poljskoj, samo će mu se po sebi nametnuti uvjerenje, da je to prstenje slavensko, jer su i Slaveni u svojem preseljivanju prošli putem od kaspijskoga mora, od sadašnjeg Dagestana i južne Rusije preko Ugarske na balkanski poluotok. I u Crnoj Gori i u Bugarskoj običava se još i dandanas onakovo veliko prstenje na jednu i na tri krugljice, kakovo se nahodi u starohrvatskim grobovima. Avari su išli skupa sa Slavenima, bili su suroviji i manje kulturni od njih, te su bili od njih potučeni i absorbirani.

Les arts industriels des peuples barbares de la Gaule du V-me au VIII-me siècle. Par M. C. Barrière-Flavy. Toulouse. Paris 1901. Najnovije je to prekrasno i uprav monumentalno djelo o umjetnoj obrtnosti barbarskih naroda, koji su od V. do VIII. vieka naseljavali današnju Francozku i Belgiju, zapadnu Njemačku i Švajcarsku, Vizigota, Franaka i Burgundâ. Što je Lindenschmit uradio i radi u Njemačkoj oko osvjetljenja grobnih ostanaka iz istoga zemana, to je u sličnom rasporedu učinio gosp. Barrière-Flavy za Francuzku u ovom sjajnom djelu, koje obseže dva velika svezka in folio od 498 i 321 stranice i III. svezak iste veličine sa LXXXI. tablicom divno izvedenih slika. Prvi je svezak „Étude archéologique, historique et géographique“. Razdijeljen je na dva diela sa četiri poglavlja u svakomu.

Poglavlja prvoga diela nose ove naslove: I. Grobovi i pogrebne pokretnine. II. Oružje. III. Nošnja. IV. sadrži: 1. Lončarstvo, 2. Staklarija, 3. Zdjelo od tuči, 4. Kablići. V. Konjska oprava, uzde i ostruge. Poglavlja drugoga diela razpravljaju o: 1. Vizigotima, 2. Burgundima, 3. Alamanima, 4. Francima. Drugomu je svezku naslov: „Répertoire générale des stations barbares de la Gaule“. Tu su potanko navedeni muzeji i sbirke Francuzke, Njemačke, Belgije, velike vojvodine Luksenburga, Nizozemske i Švajcarske, u kojima se nahode predmeti iz spomenutog doba sa mjestim našašća i obsežnom bibliografijom članaka, monografija i djela ob istim predmetima. Spisatelj se u uvodu tuži, kako slični predmeti niese od učenjaka bili još dovoljno uvaženi, te naglašuje njihovu zlamenitost. On kaže da i ako se na njima opažaju neoprovraivi i prevladjujući uplivi iztoka, gotički, bizantinski, arapski, asirski, perzijski, ipak da pokazuju još i jedno nadahnuće, kojemu je ognjište u sjevernim krajevima Evrope, nadahnuće koje da se osobito odsieva na komadima posve naravskima, koji se mogu pripisati nekim doseljenim narodima. Gosp. Barrière-Flavy ne spominje upliva slavenskih naroda, a i to se mora tumačiti njegovim nepoznavanjem starina slavenskih osobito hrvatskih i ruskih. Po njegovom djelu, mi se mogosmo još bolje utvrditi u uvjerenju, da naše starine navlaš kovinski predmeti iz starohrvatskih grobova, sakupljeni u našem „Prvom muzeju hrvatskih spomenika“ u Kninu, imaju svoje posebno obilježje, te da jasno svjedoče o samostalnoj starohrvatskoj kulturi, koje se velika znamenitost ne smije više niekati ni zapostavljati, jer ju novija izkopavanja sve to više razjašnjuju. Naše starohrvatske naušnice i sljepočno prstenje, naše starohrvatske ostruge sa komadim koji pripadaju njihovom remenju sa utvrđivanjem, jesu riedke osobitosti, s kojima se ne mogu pohvaliti muzeji velikih naroda. Eto i gosp. Barrière-Flavy, kojemu je poznato sve blago predmetâ izkopano na sjevero-zapadu Evrope iz doba od V. do VIII. vieka, nije poznat niti jedan grob u kojemu bi se bile našle dvie ostruge. Samo stari hrvatski grobovi od VIII. do X. vieka mogu da pokažu svietu, kako su stari Hrvati prvi uveli porabu ostrugâ na obim nogama, i to kao dokaz, da je hrvatsko konjaničtvo bilo u to doba najnaprednije i najrazvijenije.

Uredništvo.

Razne vesti.

Izkopavanje u Podgradju kod Benkovca (Asseria). U prvoj polovici mjeseca lipnja t. g. nastavljena su izkopavanja na Podgradju, medju ruševinama rimskog grada Asserije, na račun i po nalogu c. k. bečkog arheološkog zavoda, pod ravnanjem veleuč. gosp. gradj. savjetnika Ćira Ivekovića. Prisustvovala su dva izaslanika arheološkog zavoda i pošt. gosp. O. L. Marun, kao zastupatelj našeg kninskog hrvatskog starinarskog društva. Po viestima što smo ih primili od pošt. g. predjednika našega društva, ni obzirom na rimske ni na hrvatske starine nije velik uspjeh ovogodišnjeg izkopavanja, koje u ostalom nije dugo ni trajalo, nego je prekinuto nakon malo dana namjerom, da će se prihvatiti iduće jeseni. Kopalo se je s istočne strane foruma, iza sadašnje crkve Sv. Duha, dosegnuvi do prema sredini sadašnjeg groblja. Na izričitu želju našeg gosp. predsjednika kopalo se i uz istočnu stranu grada, i otkrilo se je na tom mjestu desetak grobova. U svakomu se je našlo po nekoliko mrtvačkih priloga. Nadjena su dva liepa para velikog slipeočnog prstenja u inačicama kakvih do sada nije bilo u bogatoj sbirci našeg „Prvog muzeja hrvatskih spomenika“. Našlo se je nekoliko predmeta i u starijim grobovima sadašnjeg groblja, ali ne u onoj količici, kako se je bilo inače nadati. Izašao je na svjetlost i jedan češalj, ta jedna ostruga iz X. ili XI. vieka.

Našašće starina na Duvanjskom polju. U „Narodnom Listu“ br. 40, dne 18. svibnja o. g. čita se sliedeća viest: „Pišu nam iz okolice Duvna, da su borčanski seljaci, oreći, naišli na veći sanduk s poklopcom, koji je ležao medju zidovima. Sanduk je odulji i vrlo liepo izšaran. Povrh sanduka je bila oveća posuda od kamena takodjer izšarana, a i ona ima poklopac. Sudeći po izradbi, nikako ne može ovo kamenje biti od kakve rimske gradjevine, jer slike, koje se tu nalaze jesu: pamine grane, ruže loza, a toga svega bijaše za vrieme Tomislavovo u našoj Hrvatskoj. Pošto se ove stvari nalaze u našem starom kraju, a narodna predaja i spominje, da je u onoj blizini bila crkva Tomislavova, to bi dobro bilo, kad bi se malo pomnije na one izkopine obratilo. Starine su svjedoci naše slave!“ U „Obzoru“ pak br. 118. dne 17. svibnja t. g. čitamo o istom našašću: „Izkopi starina“. „Osvitu“ javljaju iz Duvna, da je u selu Borčanima jedan seljak kopajući svoju njuvu, naišao na nekakav zid. Kopajući dalje, izkopao je raznih kamenih sa narodnim uresima providjenih ploča, koje nisu, kako se konstatovalo, rimskoga poriekla. Na duvanjskom polju bio je krunjen naš prvi kralj Tomislav, pa nije izključeno, da je taj seljak naišao na zid one crkve na polju kod Duvna, gdje je obavljena krunidba. Bilo bi od velike važnosti, da se preduzmu tamo daljnja kopanja“.

Te su vesti pobudile u nama najživlju pozornost, te smo, putem rodoljubnog uredništva mostarskog „Osvita“, primili adresu inteligentne osobe iz duvanjske okolice, na koju smo se odmah obratili, pitajući od nje, da nam pošalje pouzdane podatke i po mogućnosti slike nadjenih predmeta, da uzmoć budemo točno obavijestiti naše čitaoce o tom starinarskom otkriću, koje po mjestu gdje je učinjeno, treba da silno zanima svakog naobraženog Hrvata. Gori spomenuta osoba najvećom pripravošću odazvala se je našem pozivu, te nam u pismu dneva 21. lipnja t. god. obećaje, da će nam što prije poslati prepis svojih bilježaka, što je ona učinila malo iza otkrića. Netom primimo obećane nam podatke, mi ćemo se baviti duvanjskim otkrićem, a u toliko smo preporučili, da bi se nastavilo izkopavanje, nebi li se otkrili sveukupni temelji sgradje, pa i drugi predmeti koji su joj pripadali.

Uredništvo.

Izplatiše članarinu za godinu 1898., 1899. i 1900.:

P. N. Gospoda: Gjuro Šimončić, Gradec. — G. M. Erler, Crikvenica. — Krsto Brozović, Kostrena Sv. Lucija. — Mihovil Sabioncello, Trpanj. — M. Stunković, Zagreb. — Antun Kešer, Čazma. — Dr. Milivoj Šrepel, Zagreb. — Vjekoslav Dračar, Knin. — Braća Novaković, Sumartin. — Joso Sekanina, Knin. — Dr. Oskar Kornicer, Zagreb. — Frano Binički, Innsbruck. — Dr. Vicko Mihaljević, Split.

Za godinu 1899.—1900.:

Dr. Avelin Stahuljak, Klanjec.

Za godinu 1900.:

Frano Mihaljević, Zagreb. — Dr. Stjepan Boroša, Zagreb. — Ante Bačić, Šušak. — Makso Tuškān, Karlovac. — O. Petar Plepel, Suhidolac. — Julijo pl. Halper, Zagreb. — Josip Banješ, Gjurgjevac. — Marko Slavić, Knin. — O. Pavao Perišić, Vrlika. — V. pl. Barac, Zagreb. — Iv. Benković, Zagreb. — Samostan OO. Franovaca, Mostar.

Za godinu 1900.—1901.:

Dr. Lujo Moretti, Trogir. — B. Cettolo, Petrinja. — Kr. I. gimnazija, Zagreb. — A. Gvozdanović, Zagreb.

Za godinu 1901.:

Tomo Brajković, Zadar. — Krsto Pavletić, Senj. — Čitaonica, Županja. — Ilija Kukić, Belovar. — Petar Zlatar, D. Humac. — Ivan Milčetić, Varaždin. — Ljudēvit Sova, Samobor. — Matija Stepinac, Varaždin. — L. Rossi, Karlovac. — Narodna Čitaonica, Požega. — Marin Miolin, Sućurac. — O. Jere Runjić, Konjevrti. — Franjo Arnold, Zagreb. — Ivan Vidović, Šibenik (suviše poklonio 4 kr.). — Dr. Kendjelić, Sarajevo.

Za godinu 1902.—1903.:

Dr. Dragutin Mašek, Zagreb.

